

Mehmet Refi Efendi'nin İran Elçiliği

Fahri Maden*

Giriş

Osmanlı-İran ilişkileri İran'da Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı ile keskin bir kırılma yaşamıştır. İki devlet arasındaki mücadelelerin tümü bu kırılma noktasına göre şekillenmiştir. Ayrıca tarih boyunca Osmanlı ile İran arasında Doğu Anadolu, Azerbaycan, Gürcistan, Erivan ve Bağdat gibi yerler en sık mücadele edilen alanları oluşturmuştur. Bu bölgelerde meydana gelen isyanlar ve huzursuzluklar iki devletin daima karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamıştır. XVII. yüzyılda Kasr-ı Şirin Antlaşması ile dengelenen iki devlet arasındaki ilişkiler XVIII. asırdan itibaren batılı devletler arasında ortaya çıkan rekabete bağlı olarak yeni bir boyut kazanmıştır. Keza bu dönemde Rusya gibi tarihi emellerini gerçekleştirmek için nüfuz alanını Kafkaslara ve güneye doğru indirmeye çalışmıştır. Osmanlı ve İran'ın birlikte hareket edememeleri ve güç kaybetmeleri Rusya'nın başarılı olmasını getirmiştir¹.

Öte yandan XVIII. yüzyılda Osmanlı-İran ilişkilerinin şekillenmesinde en önemli gelişmeler Nadir Şah döneminde yaşanmıştır. İran'da Avşar hanedanlığını tesis eden Nadir Şah tahta çıkarken ulema tarafından kendisine teklif edilen teberanın ve Safevilerin benimsediği şekliyle Şiiliğin terk edilmesi, Caferilik mezhebine dönülmesi ve Sünnilere iyi muamele edilmesi gibi şartları benimsemiştir. Bu politika çerçevesinde Osmanlı hükümetine Caferilik mezhebinin beşinci Sünni mezhep olarak kabul edilmesi teklifiyle elçiler gönderen Nadir Şah'ın bu arzusu gerçekleşmemiştir. Osmanlı uleması beşinci mezhep fikrini şer'i hükümlere aykırı olduğu gerekçesi ile reddetmiş, bu durum yeni bir çatışmayı tetiklemişse de yapılan mücadeleden netice alamayan Nadir Şah Osmanlılarla anlaşma yoluna gitmiştir. İki devlet arasında 1746'da Kasr-ı Şirin Antlaşması üzerinde yeniden barış sağlanmıştır. Nadir Şah antlaşma hükümlerine tamamen sadık kalarak ilişkilerin

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kastamonu/ TÜRKİYE, fahrimaden@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0002-8529-9165

1 Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasal İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009, s. 471-472.

iyileştirilmesi için çaba sarf etmiştir. Osmanlı hükümeti de bu çabalara karşılık vermiş, Nadir Şah'ın vefatından sonra İran'da yaşanan karışıklıklardan istifade yoluna gitmemiştir².

Nadir Şah sonrası İran'da başlayan karışıklıklar, Zend Kerim Han zamanına (1749-1795) kadar devam etmiştir. Zend Kerim Han, İran'da yönetimi ele geçirmesinden sonra 1775 senesinde Bağdat ve Basra taraflarına saldırması üzerine iki ülke ilişkileri yeniden ciddi anlamda gerginleşmiştir. İlişkilerin yumuşaması ve tekrar düzelmesi İran'da Kaçar Hanedanı'nın yönetimi ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir. Kaçarlar'ın ilk hükümdarı olan Ağa Muhammed Han'ın iktidar dönemi (ö. 1797) İran'da çok kısa sürmekle birlikte, kendisi bu süre içinde İran'ı toparlamaya çalışmış, Osmanlı'ya yönelik olumsuz bir harekette bulunamayarak, Rusya üzerine genişleme politikası izlemiş ve Rus eline geçmiş olan İran topraklarını geri almaya çalışmıştır.

1. Sultan III. Selim Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri

Sultan III. Selim döneminde Osmanlı-İran ilişkileri İran'da Avşar Hanedanı'nın (1736-1797) son yılları ve Kaçar Hanedanı'nın (1797-1925) ilk dönemi gelişmeleriyle paralel olarak ele alınabilir. Ancak III. Selim'in hükümdarlığı yıllarında Osmanlı-İran ilişkilerini Fransa, İngiltere ve Rusya ilişkileri çerçevesinde değerlendirmek dönemin anlaşılması bakımından daha isabetli olacaktır. Keza XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı-İran ilişkilerini zorunlu olarak düzeltmeye ve ittifak görüşmeleri yapmaya yönlendiren temel husus iki devlet için de ortak Rus tehlikesi idi. Ayrıca aynı dönemde Fransa, kendi çıkarları doğrultusunda Rusya'ya karşı gözdağı vermek amacıyla Osmanlı ve İran'ı kendi yanında göstermeye çabalamakta; İngiltere ise Hindistan sömürgesi ve bu sömürge yollarını güvence almak düşüncesiyle Osmanlı ve İran üzerine nüfuz kurmaya çalışmaktaydı.

İran'da Kaçar Hanedanının ilk hükümdarı olan Ağa Muhammed Han, 26 Ekim 1741 tarihinde doğmuştur. Ağa Muhammed, Şiraz'da bulunan Kerim Zend'in üzerine yürüyen babasının başarısızlığa uğraması ve öldürülmesi üzerine, Kerim Han tarafından rehin olarak Şiraz'a götürülmüştür. Kerim Han'ın 1779'da ölümü üzerine, Ağa Muhammed onun eşlerinden olan halası Hatice Begüm'ün³

2 M. Saffet Sarıkaya, "Dini Ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, Sayı 363, Ankara Temmuz 1993, s. 418-419.

3 Filiz Güney, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2005, s. 27.

yardımıyla Şiraz'dan kaçarak İran'daki hâkimiyeti ele geçirmek için zorlu bir mücadele içine girmiştir. İlk olarak kardeşlerini etkisiz hale getirmeye çalışmış, ancak vaktinin büyük bir kısmını Zend Hanedanı ile mücadele ile geçirmiştir. Bu mücadelelerden galip çıkarak İran'ın büyük bir kısmına hâkim olmuş, küçük bir kasaba halinde olan Tahran'ı imar edip başkent yaparak 1796 yılında burada Şahlık tacını giymiştir. Şah İsmail gibi başta Kaçarlar olmak üzere sadece Türk unsuruna dayanarak İran'ı yönetmiştir⁴.

Ağa Muhammed Şah, İran'da merkezi otoriteyi tam olarak sağlamadan Rus tehlikesi ile karşılaşmıştır. Rusya, Ağa Muhammed Han'dan Hazar Denizi'nin güneyinde, Astarabad sahillerinde Rus filosu için bir üs kurulmasına müsaade etmesini talep etmiştir. Ancak olumsuz cevap karşısında Rusya, İran hâkimiyetindeki Gürcistan üzerine sefer açmıştır. Bu arada Ağa Muhammed Şah, Gürcülerle Ruslar'ın kaynaşmasına fırsat vermemek için altmış bin kişilik bir süvari ile bölge harekete geçmiştir. Gürcistan'ı itaat altına aldıktan sonra Meşhed'deki Şahruh'u itaat altına aldığı sırada Ruslar tekrar Tiflis'i işgal edip Bakü'yü ele geçirmişlerdir. Tam bu sırada Rus Çariçesi II. Katerina'nın ölümü İran'ın lehine olmuş, Rus askerleri bölgeden çekilmiş, Ağa Muhammed Şah da Karabağ'ın merkezi Şuşa'ya kadar hâkimiyetini geniletmiştir. Fakat Ruslar onu ortadan kaldırmak için fırsat kollayıp iki Türk tarafından 1797'de yatağında katledilmesini temin etmişlerdir⁵.

Osmanlı Devleti, Ağa Muhammed Şah'ın 1795 tarihinde gerçekleştirdiği Gürcistan harekâtını yakından takip etmiştir. Gürcistan hanları Osmanlı Devleti'nden askeri yardım ve iltica edenlerin himaye edilmesi talebinde bulunmuşlar ise de İran ile barış içerisinde olunduğundan bu talebe olumlu cevap verilmemiştir⁶. Bununla birlikte fırsatını bulup Rusya'nın İran topraklarını işgale başlaması üzerine ise bu defa Ağa Muhammed Han, Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştur⁷. Ancak Osmanlı yönetimi hem Ağa Muhammed Şah'a güvenmemiş hem de yeni bir savaşa girmeyi göze alamamıştır. Osmanlı yönetimi İran tarafının tutulması durumunda Rusya ile karşı karşıya gelmekten çekinerek iki devlet arasında tarafsızlık ilkesini benimsemiştir⁸. Ağa Muhammed Şah ile 1797

4 Güney, *agt.*, s. 29.

5 Güney, *agt.*, s. 30-31; Coşkun Tüfekçi, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896) (Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2012, s. 30.

6 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C V, haz. Dündar Günay, İstanbul 1984, s. 203.

7 Ahmet Cevdet Paşa, *age.*, C V, s. 204.

8 Tüfekçi, *agt.*, s. 31.

tarihinde başlayan Kaçar Hanedanı döneminde Osmanlı-İran ilişkileri ortak ve düşmanları olan Rusya ile uğraşmak noktasında yürümüştür. Ancak “her iki devlet de aynı düşmanla mücadele ederken müstakil hareket etmişler, birlikte hareket etmeyi düşünmemişlerdir. İki devletin karşılıklı ilişkileri, sınır boylarındaki anlaşmazlıklardan dolayı bazen dostça bazen düşmanca devam etmiştir.”⁹

Ağa Muhammed Şah’dan sonra yerine Feth Ali Şah (1797-1834) geçmiştir. Ağa Muhammed Şah’ın çocuğu olmadığı için Feth Ali Şah veliaht tayin edilmişti. Feth Ali Şah saltanatı sırasında, Osmanlı-İran münasebetleri daha da yoğunlaşmış ve bu ilişkiler genelde çekişme zemininde yürümüştür. Feth Ali Şah döneminin İran’da göze çarpan önemli yöneticilerinden biri oğlu Şehzade Abbas Mirza’dır. Daha çocuk denecek yaşta veliaht ilan edilen Abbas Mirza, Osmanlı-İran ilişkilerini belirleyen en önemli aktör olmuştur¹⁰.

Feth Ali Şah, amcası Ağa Muhammed Şah’ın ölümü üzerine, 1797 tarihinde Tahran’a gelerek şahlığını ilan etmiştir¹¹. İlk icraat olarak Horasan’daki oymak beylerini kendisine bağlayan Feth Ali Şah, Rusları Kafkaslar’dan ve Gürcistan’dan atarak eski İran topraklarını tekrar geri almak için Ruslarla sürekli mücadele etmiştir. Bu hedef doğrultusunda zaman zaman Fransız ve İngilizlerle ittifak yapmaktan çekinmemiştir. Tıpkı Osmanlı hükümdarı Sultan III. Selim’in daimi elçilikler açarak sürekli diplomasiye geçtiği gibi Feth Ali Şah da İran’ın Avrupa ile diplomatik ilişkilerini başlatmış; o dönemde Rusya, İngiltere ve Fransa’nın hâkimiyet ve rekabet alanı haline gelen İran’ın bu devletlerden bazen birine bazen diğerine dayanmak, yani denge siyaseti izleyerek varlığını sürdürmeye çalışmıştır¹².

Feth Ali Şah, Gürcistan topraklarının terkedilmesi isteğinin reddi üzerine 1804’te Rusya’ya savaş ilan etmiştir. Aralıklı olarak sekiz yıl süren bu savaş sırasında İran’ın yalnız kalmasından faydalanmak isteyen Fransız İmparatoru Napolyon’un girişimleriyle Osmanlı Devleti ve Fransa arasında ittifak yapılması söz konusu olmuştur. Rus tehlikesi karşısında bu teklifi kabul etmek zorunda kalan İran, 1807’de Fransa ile bir antlaşma imzalamıştır¹³. Bu ittifak girişimi kapsamında 1807 yılında General Garden başkanlığında yetmiş kişilik bir Fransız subay grubu İran’a gelmiştir.

9 Sarıkaya, a.g.m, s. 419.

10 Uluerler, *agt.*, s. 473.

11 Tahsin Yazıcı, “*Feth Ali Şah*”, *DİA*, C XII, İstanbul 1995, s. 451.

12 Güney, *agt.*, s. 32.

13 Güney, *agt.*, s. 33.

Aynı dönemde Osmanlı'nın durumuna gelince Avusturya ve Rusya'nın baskısı altında kalan Osmanlı Devleti, doğu sınırına gereken dikkat ve önemi verememiş, meseleleri sınır valilerinin insiyatifine bırakmıştır. Ancak İran'ın tahrikleri ile itaatsiz hareketlerde bulunan aşiret reislerinin kontrolünde bu valiler başarısız olmuşlardır. İranlı yöneticiler bu aşiret beyleriyle her zaman dostane ilişkiler kurup onlara değerli hediyeler yolamış, sonra çok daha fazlasını vergi olarak bu aşiretlerden geri almışlardır. Ayrıca zaman zaman İran, sınırlardaki bu aşiretleri kendi tarafına çekip onları himaye ederek Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmuştur¹⁴.

2. XIX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus-Fransız-İran İlişkileri

XIX. yüzyılın başlarında İran'da Feth Ali Şah kuzeyden gittikçe tehlikeli bir şekilde ilerleyen Rusları Kafkaslardan ve Gürcistan'dan atmak istemekteydi. Bunu gerçekleştirmek için dışardan, Avrupa devletlerinden yardım sağlamaya çalışmaktaydı. Bu itibarla Fransa ile işbirliğine girişmişti. Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart da en ciddi rakibi olan Rusya'yı çok cepheli bir savaşa sürüklemek için bir taraftan Osmanlı Devleti'ni diğer taraftan da İran'ı savaşa kıskırtmıştır. Nitekim önce 1804 yılında İran, sonra 1806 yılında Osmanlı Devleti biraz da Fransa'ya güvenerek Rusya'yla savaşır duruma gelmişlerdi¹⁵.

Sultan III. Selim değişen dengeler sebebiyle 1805 yılından itibaren Fransa'ya yakınlık duyma başlamıştır. XIX. Yüzyılın başında Fransa'nın Mısır'ı işgali unutulmuş, özellikle Fransa İmparatoru Napolyon'un Avrupa'daki başarıları, Rus tehlikesine karşı Osmanlı'nın Fransa ile dostluk kurma düşüncesine sebep olmuştur¹⁶. Fransa'nın Osmanlı'ya yardımcı olacağı düşüncesi Osmanlı yönetimini epey heyecanlandırmıştır. Sultan III. Selim, amansız bir düşman olan Rusya'ya karşı olduğu kadar Nizam-ı Cedit birlikleri için de desteğe ihtiyaç duyuyordu. Bu itibarla Osmanlı padişahı Fransa ile kuracağı yakınlık sayesinde çok arzuladığı yenilikleri başarabileceği düşüncesindeydi. Öte yandan oluşturulacak bir Fransız-Osmanlı-İran ittifakı Fransa'nın, Kafkasya üzerinde ve Hindistan'a giden güzergâhta önemli bir aktör olmasını sağlayacaktı. Rusya ve İngiltere bu coğrafyalarda abluka altına alınırken sözü edilen bölgeler Fransa'nın denetimi altına girecekti¹⁷.

14 Güney, *agl.*, s. 36-37.

15 Ercan İnal, "Osmanlı-İran Savaşları (Osmanlı-Safevî Savaşları, İran Seferleri, Doğu Seferleri)", <http://ercaninal.blogspot.com.tr/2013/01/osmanli-iran-savaslari.html>, Erişim 7 Mart 2014.

16 A. Cevat Eren, "Selim III", *İslam Ansiklopedisi*, C X, İstanbul 1980, s. 452.

17 Uluerler, *agl.*, s. 134-135.

Napolyon, Osmanlı ve İran ile yapacağı ittifak anlaşmasıyla Rusya'yı iyice köşeye sıkıştırmayı tasavvur etmişti. Bununla birlikte Talleyrand başkanlığındaki Fransız hariciyesi, çeşitli diplomatik manevralarla Osmanlı ve İran murahhaslarını aldatıp, tamamıyla kendi çıkarları doğrultusunda bir antlaşma peşindeydi. Nitekim bu sırada Fransa'da bulunan İran murahhası Mirza Rıza ile yapılan ikili görüşmeler çerçevesinde, Rusya ve İngiltere aleyhine, İran ile Fransa arasında Mayıs 1807'de Finkenstein Antlaşması (Mayıs 1807) imzalandı. On altı maddeden oluşan bu antlaşmada Fransa'nın temel hedefinin, İran üzerinden İngiltere'nin Hindistan sömürgesine darbe vurmak olduğu net bir şekilde vurgulanmaktaydı. Bu durum İran'ı sevindirmekle birlikte İngiltere'yi rahatsız etmiştir. İngiltere derhal İran'a yetkililer göndererek bu ittifakı bozmaya çalışmakla birlikte İngiltere'nin korkusu fazla uzun sürmemiş, keza Temmuz 1807 tarihinde Finkenstein Antlaşması'nı geçersiz hale getiren Fransız-Rus Tilsit Antlaşması'nın imzalanmasıyla Fransa, İran'ı adeta harcamıştır¹⁸.

Öte yandan yukarı da sözü edilen Fransa-Osmanlı-İran üçlü ittifakı için Napolyon, Osmanlı yönetiminden İran'a bir elçi gönderilmesini talep etmişti. Böylece bir taraftan İran ve Türk murahhasları (Seyyid Mehmet Emin Vahid Efendi) aynı maksatla Fransız İmparatoru'nun yanına giderlerken, diğer taraftan Divan-ı Hümayun görevlilerinden Seyyid Mehmed Refi Efendi İran'a gönderilmiştir¹⁹.

3. Mehmed Refi Efendi ve Sefaretnamesi

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Mehmet Refi Efendi'nin sefaretnamesi hakkında verilen bilgide onun 1756 tarihinde dünyaya geldiği ifade edilmektedir. Aynı yerde vefat tarihi ise 1816 olarak zikredilmektedir. Divan-ı Hümayun hocalarından olan ve Amedî kaleminden yetişen Mehmet Refi Efendi 1805 yılında İran'a sefir tayin edilmiş, kendisine yapması gerekenlere dair bir talimatname ibraz edimiştir. Sultan III. Selim tayin yazısına düştüğü derkanarda "Benim vezirim, güzeldir iktiza eyleyen tahrîrât verilüb lâzım gelen tenbihât-ı te'kîd birle irsâl olunsun Allah selâmet versin" ifadelerini yazmıştır²⁰. Ayrıca göreviyle alakalı yazı hazırlanarak kendisine tevdi edilmiştir²¹. Ödenek, harcırah olarak ise Mehmet Refi Efendi'ye 20.000 kuruş tahsis edilmiştir²².

18 Uluerler, *agf.*, s. 138-141.

19 Unat, *age.*, s. 204.

20 BOA, HAT, 161/6706; BOA, HAT, 161/6707.

21 BOA, HAT, 1362/53712.

22 BOA, C HR, 154/7684.

Seyyid Mehmet Refi Efendi, Mektubi Kaleminden yetişerek oldukça önemli mevkiiler işgal etmiştir. Kişilik olarak “uyamık, siyaset işleri ve adabını bilen bir zat” şeklinde tarif edilmektedir²³. Bununla birlikte elçi olarak gönderildiği İran'dan 1807 yılı içinde İran Şahı'nın Hoy Müftüsü İbrahim Ağa adında bir elçisi ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. İran'dan dönüşünden sonra geçici bir görevle Filibe'ye gönderilmiştir. Ancak çok geçmeden Ağustos 1809 tarihinde vefat etmiştir²⁴.

4. Mehmed Refi Efendi Sefaretnamesi'nin Nüshaları

Sefaretle İran'a gönderilmiş olan Seyyid Mehmed Refi' Efendi yurda dönüşünde Babiâli'ye “sefaretname kılıklı bir kıt'a layıha”²⁵, “sefaretnameye benzeyen bir rapor”²⁶ sunmuştur. Mehmet Refi Efendi'nin hazırladığı sefaretname Osmanlı Arşivi'nde Hatt-ı Hümayunlar içerisinde Dosya numarası 1417, Gömlek numarası numarası 57961 ile kayıtlı belgedir (BOA, HAT, 1417/57961). Bu belgede sefaretnamenin üzerinde 7 Zilhicce 1222 (5 Şubat 1808) bulunmaktadır²⁷. Bu belgeden hareketle Sıtkı Uluerler hazırladığı doktora tezinde Mehmet Refi Efendi'nin İran elçiliği ve sefaretnamenin içeriği hakkında altı madde halinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak belgenin tam metnine yer vermemiştir²⁸. Bu belgenin orijinalinin ilk sayfası makalemizin ekler kısmında bulunmaktadır.

Sefaretnamenin bir yazma nüshası Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih, nr. 823'de bulunmaktadır. Metnin baş tarafına “Refi' Efendi merhumun hatt-ı desti ile görülen takdim arizesinin aynen suretidir” ifadesi yazılmıştır²⁹. Bu yazma nüshadan istifade eden Filiz Güney hazırladığı yüksek lisans tezinde sefaretnamenin içeriği ile ilgili geniş bir bölüm yazmıştır. Güney, Mehmet Refi Efendi'nin eserinde sefaret sırasında İran devlet adamları ile yapmış olduğu resmi ve özel görüşmelerin özetini rapor halinde Osmanlı hükümetine sunduğu belirttikten sonra Sefaretname'nin giriş kısmının; “*Refi' Efendi merhumun hatt-ı destiyle görülen takdim arizesinin aynen suretidir. Ba sefaret azm ve avdet ettiğim devlet ve memleket-i İranyan'ın mahiyet ve keyfiyeti ma'lum-i aleman ve ceride-i vakayi' terkimi abesle iştiğal kabilinden olacağı nümeyan olduğundan ol babda atf-i tumar-ı güftar ve hemen vacibü'l-*

23 Güney, *agt.*, s. 67.

24 Unat, *age.*, s. 204-205.

25 Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 2008, s. 203.

26 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C VIII, Dersaadet 1309, s. 51.

27 BOA, HAT, 1417/57961.

28 Uluerler, *agt.*, s. 145-148.

29 Unat, *age.*, s. 205.

inha umur-i hafaya icmalen iş bu varakpareye sebt ve terkîm ile huzur-i lâmiu'-nur-i veliyyü'n-niamânelerine arz ve iş'are ictisar olunduğu..." şeklinde başladığını ifade etmekte ve elçinin bizzat el yazısıyla kaleme aldığı bu kıymetli Sefaretname'nin 1808 tarihli bu nüshasının seksen beş varaktan oluştuğunu belirtmektedir³⁰.

Sefaretname'nin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Yazmalar nr. Y/0053-1³¹ ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Yazmalar nr. 1246/03'da iki adet daha yazma nüshası bulunduğu tespit edilmiştir³². Bursalı Mehmet Tahir'in Osmanlı Müellifleri'nde Mehmet Refi Efendi'nin sefaretnamesinin bulunduğu zikredilmektedir³³. Sefaretname'nin matbu nüshası ise Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası tarafından (Sayı 43-44) yayınlanmış, ayrıca yine aynı mecmuanın ilavesi olarak 1333 (1914/1915) tarihinde Hilal Matbaası'nda basılmıştır. 31 sayfa olan bu matbu nüshanın Osmanlıca metninin ilk sayfaları ile günümüz harflerine çevirisi makalemizin ekinde yer almaktadır.

5. Mehmet Refi Efendi'nin İran Sefaretnamesi'nin İçeriği

Mehmet Refi Efendi'nin İran dönüşünde hükümete takdim eylediği sefaretnamesi bir layıha niteliğindedir. Bu sefaretnamede yazar, sefareti sırasında İran devlet adamları ile yapmış olduğu resmi ve özel temaslarını anlatmaktadır. Takdim arizesinde şöyle demektedir: "Bâ sefaret azm ve avdet ettiğim devlet ve memleket-i İrianyân'ın mahiyyet ve keyfiyeti ma'lûm-ı âleman ve ceride-i vekayi' terkîmi abesle iştiğal kabilinden olacağı nümâyân olduğundan ol babda atf-i tumar-ı güftâr ve hemen vacibü'l-inha umûr-ı hafaya icmalen iş bu varakpareye sebt ve terkîm ile huzûr-ı lâmiu'-nûr-i veliyyü'n-niamânelerine arz ve iş'are ictisâr olunduğu..."³⁴

Mehmet Refi Efendi'nin Sefaretnamesi'nde verdiği bilgiler hem kendi göreviyle alakalı bir hesap verme niteliğinde hem de o tarihte yaşanan olaylara ışık tutmaktadır. Mehmet Refi Efendi'ye göre İran'da şahlık mevkiine geçen Feth Ali Şah, Rusya ve Afgan kabilelerinin hâkimiyetindeki bazı yerleri yönetimine

30 Güney, *agt.*, s. 67-79.

31 Kütüphane kaydında sefaretnameyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "Sırtı bordo deri, ebrulu kağıt kaplı mukavva kapaklı cilt. 230x165 mm. 142x60 mm. Vr. 1b-28b. 21 satır. 1 sütun. Siyah-kırmızı (bölüm başlıkları). Divani kırması. Mehmet Refi Efendi'nin İran'a elçi olarak gönderildiğinde gördüklerine dair bir rapordur. Sayfa kenarlarında metinde yanlış yazıların bazılarının doğrusu bir okuyucu tarafından kaydedilmiştir. Yazma içinde yer alan risalelerin fihristi ile bazı şehirlerin İstanbul'a uzaklığını gösteren bir cetvel vardır."

32 Unat, *age.*, s. 205.

33 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C III, İstanbul 1342, s. 190.

34 Unat, *age.*, s. 204-205.

almışsa da Osmanlı Devleti'nin onun şahlığını tasdik etmesi durumunda Feth Ali Şah'ın istediği topraklarda üstünlük kurmasında önemli rol oynayacaktır. Bu itibarla Osmanlı Devleti tarafından Feth Ali Şah'ın hakimiyeti onaylanırsa civarda bulunan Sind, Hind, Afgan ve Özbek toprakları üzerinde de Şah'ın kuvvet ve iktidar kurabileceği, ayrıca Azerbaycan vilayetlerinin üçte biri üzerinde Rusya'ya karşı müdafaada kuvvet kazanacağı, böylece bölgeyi istila eden Rus kuvvetlerinin az da olsa etkisiz hale getirilebileceği İranlı yetkililerce ifade edilmiştir³⁵.

Mehmet Refi Efendi İran halkını aşırı gurur ve kibirli, alçak ve vahşi bir kavim olarak nitelemektedir. Böyle bir kavim olduklarından Azerbaycan hâkimi ve Veliahd Abbas Mirza ve veziriazam Mirza Şefi'nin İslam'ın birleştiriciliği davasıyla olur olmaz zamanlarda, küçük konuları bahane ederek Osmanlı idaresine ve Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya hediyelerle birlikte elçiler göndermişlerdir. Bu görüşmelerde Abbas Mirza kendini ön plana çıkardığı gibi şahlık makamına da kendini yakıştırmaktan geri durmamıştır. Oysa sözü edilen elçilerin gelip gitmesinde şehzade Abbas Mirza, bilhassa Yusuf Paşa ile Arpaçayı başındaki din düşmanı Rusya'ya karşı ittifak yapmayı ahd-i misak etmişken, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yapacağı herhangi bir savaş durumunda İran kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna katılacağı sözünü vermişken Abbas Mirza bu sözlerinde durmamış, Rus tehlikesi ortaya çıktığında Osmanlı'nın veya Rusya'nın kaybetmesi durumunda kendilerinin kârlı çıkacağını düşünerek “gavgaları ıraktan seyr ve temaşa” etmişlerdir³⁶. Hatta Mehmet Refi Efendi'ye göre İran, Ruslara hile ve desiseyle sefer sırasında güya sulhü müjdelemek için zaman zaman elçiler ve yazılar göndermişler, bu arada Osmanlı toprağı olan Çıldır eyaletine bağlı Ahilkelek ve Kars kaleleri üzerine saldırmışlarsa da Yusuf Paşa tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Bu olaylar yaşanırken İran'ın izlediği politika ilginçtir. Keza kesin olarak ne Osmanlı tarafında ne de Rusya tarafından yer almamışlar, ancak askerlerine nizam vermek ve silahlanmak gayesiyle Rusya ile bağlarını koparmamışlar, Rusya'yı kendilerine düşman etmeyip onlarla devamlı yazışarak ve hediyeler göndererek oyalama politikası takip etmişlerdir. Kısacası İran, Osmanlı-Rus savaşında “galibiyetin kimden yana olacağına bakıp, kendi çıkarları açısından kurnaz bir politika”³⁷ takip etmiştir. Rusya da İran'ı kuvvetli bir düşman olarak görmeyip istedikleri zamanda İranlıları yenebileceklerini, ayrıca

35 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, Hilal matbaası, İstanbul 1333, s. 3; Güney, *agtl.*, s. 68.

36 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 4; Güney, *agtl.*, s. 69.

37 Uluçerler, *agtl.*, s. 145.

istedikleri antlaşmayı da onlara imzalatılabileceklerini düşünmüşlerdir. Burada asıl kurnazlığı Ruslar'ın yaptığı, kendileri için asıl güçlü düşmanın Osmanlı olduğu intibai uyandırarak İran'ın kendilerine yönelik gizli planlarından habersizmiş gibi hareket etmişlerdir³⁸.

Mehmet Refi Efendi'nin verdiği bu bilgilerden şu sonuçlar ve değerlendirmeler çıkarılabilir: “Feth Ali Şah'la birlikte İran'da başlayan yeni dönemde (1800'lü yılların başı), İran'ın genişleme politikası; öncelikle, Afganlılar ile Rusların elinde bulunan eski İran topraklarının geri almak ve sonrasında da mümkün olduğu kadarıyla Hindistan'a kadar gitmek biçimindedir. Ancak İran'ın, Rusya karşısında mağlubiyet almasıyla işler değişmiş ve müttefik arayışı içine girmiştir. Zor durumda kalan İran, Şehzâde Abbas Mirza ve İran Veziriazamı Mirza Şafi' aracılığıyla Osmanlı ile irtibata geçmeye çalışmıştır. Bu amaçla da Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya elçiler gönderip, birlikte hareket edilmesi hususunu gündeme getirerek, Rusya'ya karşı ittifak kurulması talebini iletmıştır. Hâlbuki Osmanlı Devleti, Rusya ile harp içinde olduğu sıralarda, İran Osmanlı'ya yardım etmek şöyle dursun, kendi çıkarları doğrultusunda sessiz kalmayı daha uygun görmüştür. Hatta Şehzâde Abbas Mirza'ya, Arpaçay mıntıkasında, Osmanlı-İran güçlerinin ittifak kurması teklif olunduğunda, o bunu kabul etmemiştir. Hatta İranlıların, hangi tarafın üstün geleceği konusunda gelişmeleri, *seyr ve temaşaya* daldıkları açıkça belli olmuştur. Aslında o sıralar İran da, Rusya'dan ağır bir yenilgi almıştı. Ama buna rağmen, Osmanlı-Rus savaşında, İslamlık ve komşuluk nokta -i nazarında Osmanlı yanında bir tutum takınmamıştır.”³⁹

Öte yandan Mehmet Refi Efendi İran'ın, Fransa'ya karşı başlangıçta iyi yaklaşımı olmadığını, bunun sebebinin Rusya'dan korkması bulunduğunu ifade etmiştir. İran'da halk arasında Fransa Kralı Bonapart'ın otuz kırk seneden beri Rusya'nın bazı devletlerden aldığı toprakları önceki sahiplerine geri vermedikçe Rusya ile barış yapmam dediği, iki devlet arasındaki düşmanlığın sebebinin bu olduğu şayi olmuştur. Ayrıca Rusya'ya karşı Osmanlı ile Fransa arasında bir ittifak yapıldığı dedikodularına inanan İran, başta ağırdan aldığı Fransa'ya karşı yakınlık konusunu menfaatine uygun ve canına minnet görek gündemine almıştır. İran, Fransa'yı kendi tarafına çekmekle Avrupalıların sanayisinden yararlanmak emeline düşmüş, Tebriz'e muallim, asker ve mühendis, Tahran'a Lablonoş isimli konsolos ikamet ettirilmiştir. Mehmet Refi Efendi bu konsolos ve tercümanı Yasef Cuvani ile gizli

38 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 4-5; Güney, *agt.*, s. 69.

39 Uluerler, *agt.*, s. 145.

bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme esnasında konsolos kendisine “Acemlerin hile ve desiselerini istihza ile anıp yalancı bir kavim olduklarını, ancak Napolyon’un isteğine uygun davranıp yakında Fransızlar’ın eziyetlerine katlanmak durumunda kalacaklarını, yalnız Napolyon’un İran konusunda henüz kesin bir talimat vermediğini” ifade etmiştir⁴⁰.

Tahran’da Fransız Konsolosu Lablonoş ile yapılan görüşme neticesinde Fransa’nın niyetinin iyi olmadığını anlayan Mehmet Refi Efendi, İran’ın da Rusya ve Fransa arasında gidip gelen tutarsız davranışları sebebiyle İran ve Fransa’yla bir ittifakın mümkün olmadığına karar vermiştir. Böylece iki devletin birbirinden uzak tutulması sonucuna varmıştır. Osmanlı-İran-Fransa ittifakından vazgeçip Fransa ve İran’ı birbirinden soğutmak için gayret etmiştir⁴¹. Bu strateji çerçevesinde Mehmet Refi Efendi’nin sefaretnamesinin ilerleyen kısmında İran’ı Batılı devletlere karşı nasıl davranması gerektiği konusunda uyardığı tespit edilmektedir. Ayrıca yeri geldikçe onları Fransa’dan soğutmak için Fransa’nın bölgeye yerleşmesinin sakıncalarını, İran’ın içerisine sokulmasının doğuracağı neticeleri dile getirmiştir.

Mehmet Refi Efendi’ye göre Azerbaycan ülkesinde bulunan altı-yedi bin Rus kuvvetinin çıkarılmasında İran’ın gücü yeterli değildi. Bu konuda yardım için Fransızların İran topraklarına ayak basmalarıyla belki buralar ve civar topraklar tamamen Fransızların eline geçebilirdi. Bununla birlikte İranlıların, Osmanlılara düşmanlığı Hıristiyan devletlerden daha çok olmasına rağmen, Fransızların bölgeye gelmeleri Osmanlı topraklarının güvenliği açısından daha sıkıntılı durum meydana getireceğinden, durumun vehametini anlayan Mehmet Refi Efendi Fransızlar ile İranlıların aralarını açmaya, düşmanın desiselerini onlara etrafıca anlatmak istemiştir. Çünkü Rusya ve Fransa gibi iki kuvvetli düşmanın İran topraklarından Osmanlı sınırlarına yaklaşma ihtimali mümkündür. Mehmet Refi Efendi bu konuda evinde misafir olduğu Hacı Muhammed Hüseyin Han-ı İsfahani, veziriazam Mirza Şefi ve diğer ileri gelen kişiler ile istişarede bulunmuştur. Bir münasebetle sözü aslında Rusya’nın devletlerarası antlaşmaları çiğnemekte sakınca görmeyen bir devlet olarak tanındığını, buna rağmen devletlerarası hukuk kurallarına uygun bir devlet olduğunu, oysa Bonapart’ın ne sözüne ne de işine asla güvenilemeyeceğini, iyi ya da kötü ne söylerse söylesin sadece kendi menfaatini düşündüğünü ve şimdiye kadar kendine bağlanan devletlerin düzeninin bozulması için çalıştığını ifade etmiştir.

40 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi’ Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 5-6; Güney, *agt.*, s. 70-71.

41 Güney, *agt.*, s. 71.

Mehmet Refi Efendi kendi tecrübe ve gözlemlerinden misaller getirerek Fransa'ya güvenilemeyeceğini, tehdit oluşturacağını delilleriyle ispatlamaya çalışmıştır⁴². Mehmet Refi Efendi memur olarak Arnavutluk İskenderiye'sinde bulunurken İran'dan daha güçlü ve muntazam olan Venedik Cumhuriyeti topraklarını beylerini zulümden himaye etme, halkını ticarete zenginleştirmek bahaneleriyle top ve tüfek atmadan ele geçiren Fransızlar vaatlerinin tam tersini yapmışlardır. Halkı soyup fakir hale getirmişler, istedikleri kişileri esir etmişlerdir. Yine Nemçe Devleti ile savaşarak zorla Moldova kalesini istila etmişler, Nemçe'de yaşayan Macarlılar'ı, fiyat pahalılığı ve zulümlere uğrayan Bec ve civar halkını, Fransa tarafına çekerek bölgeye yeni bir yönetici arayışını başlatmışlardır. Üstelik Fransızlar, bu yöneticinin, Nemçe kralı olacağına, Fransa kralının olmasını tavsiye ederek, onları eski devletlerine karşı kışkırtma politikası izlemiştir. Bu hadiseleri gözüyle gören Mehmet Refi Efendi Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı da tutarsız bir politika izlediğini, ancak tek başına Osmanlı topraklarına saldırmaya cesaret edemediğini ve büyük bir seferi göze alamadıklarını sözlerine ilave etmiştir. Fakat yine de vazgeçmeyip, İstanbul'a deniz ve karadan epeyce uzak mesafedeki Mısır'a, Osmanlı hükümeti tarafından gönderildiklerini söyleyip sahte fermanla ve hileyle girmişlerdir⁴³.

Fransızların bu hareketleri karşısında İstanbul'daki Fransa elçisi “bunda bir yanlışlık vardır, Bonapart okyanusa çıkıp Hindistan'a İngiltere üzerine gidecek idi, bir kere devletime yazıp tahkik edeyim” şeklinde konuyu geçiştirmiş, üstelik gemilerinin hava muhalefeti sebebiyle Mısır'a girdiği gibi başka sudan sebepler ileri sürerek zaman kazanmak isemişlerdir. Fransızlar “bize böyle el verdi böyle ettik siz dahi bildiğinizi edin” şeklinde hiçbir devletten vukubulmamaış bir cevap vermişlerdir. Ancak Osmanlı'nın kuvve-i kahiresi karşısında Mısır'ı boşaltmak durumunda kalmışlardır. Fransızların bu faaliyetlerini etraflı bir şekilde anlatan Mehmet Refi Efendi'ye İranlı temsilciler, kendisini “sureta dost ve iyi ittilah ettiklerinden” söylediklerini dinlemişlerdir. Bu münasebetle Mehmet Refi Efendi sözlerine İran Devleti'nin İranlı halka fazla zulüm ettiğiinden beldelerdeki halkın perişan durumda kaldığını, askerlerin bile devlete yüz çevirmiş olduğunu söyleyerek devam etmiştir. Yine konuyu Fransızlara getirip, Fransızların birer bahane ile İran'da adamlarını çoğaltmakta olduklarını, bölgeye sızmaya çalıştıklarını, adamlarının sade dil İran halkıyla ülfet ederek, hatta konsolosları Lablonoş'un doğrudan İstanbul'a değil seyahat bahanesiyle İsfahan'a gitmeye

42 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 7-8; Güney, *agt.*, s. 72.

43 Güney, *agt.*, s. 73.

niyetlendiğini, bunların desise veya harp suretiyle bir fesat çıkarmak istediklerini konsolosla görüşmesinde anladığını aktarmıştır. Ayrıca Rusya ile sulh yapmak amacıyla Fransızlara bu kadar meyletmelerine ve yakınlık duymalarına şaşırduğunu ve evvel emirde diyarımıza kötülük gelmesinden kendinizi muhafaza etmelisiniz, diyerek durumun vahametini anlatmış ve İranlı temsilcileri uyarmaya çalışmıştır⁴⁴.

Mehmet Refi Efendi'nin bu uyarıları İranlılar tarafından sert bir üslupla karşılık bulmuştur. Mehmet Refi Efendi'nin tabirine göre, kendisini herkesten çok akıllı, ünlü, hatta kendini filozof Eflatun'dan fazla bilgili zanneden, ancak ziyadesiyle müfsit, kötü ve kıskanç biri olan İran veziriazamı Mirza Şefi, kendisine itiraz ederek, “*ya siz Fransa'ya niçin bu mertebe hüürmet ve rağbet edersiniz?*” deyince, Mehmet Refi Efendi Osmanlı ülkesinin İran ülkesi gibi küçük ve Hıristiyan ülkelerinden uzak bir ülke olmadığını, her taraftan düşmanla çevrili olduğunu, devamlı küffar ile savaş yapıldığını, bu Hıristiyan devletlere karşı mücadele ederken, Osmanlı Devleti ile aynı dine mensup olan devletlerin de kendilerine ihanet ederek Hıristiyan devletlere yardımcı olduklarını, bu yüzden birtakım tehlikelerden korunmak için tedbirli davrandıklarını, Avrupalı devletlerle sürekli savaş halinde bulunduğu için, daima uyanık ve bilinçli olmak zorunda olduğunu, yoksa onlardan dostluk ve menfaat beklenilmediğini, ayrıca Osmanlı Devleti'nin İran gibi Avrupalı devletleri gibi uzak mesafedeki yerlerden memlekete düşman davet etmediklerini belirtmiştir. Mehmed Refi Efendi'nin bu savunması üzerine İranlı temsilciler, yeniden ikna olup “Efendi rast (doğru) söylersin ve güftarın bize dostluktur, Rum devletiyle bize ittifak ve ittihat vaciptir, zira din karındaşı ve hemcivarız” demişlerdir⁴⁵.

Mehmet Refi Efendi'nin son ifadelerinden İranlı temsilcilerin, din kardeşi ve sınıır komşusu Osmanlı Devleti ile ittifak kurmanın kendilerine vacip olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak “bakalım nice olur” diyerek o sırada Fransa'dan gelecek General Garden'in İran'a ulaşması ve tanzim edilecek sulh maddelerinin Şahlara arz edilmesinden sonra neticeye bakılmasını sözlerine eklemiştir.

Bu görüşmelerin ardından Tahran'dan Tebriz'e geçen Mehmed Refi Efendi, önce Fransa elçisi General Garden ile sonra da tekrar Şehzade Abbas Mirza ile görüşmüştür. Abbas Mirza, ilk olarak Osmanlı Devleti'ne muhabbet ve halisane duygularını ifadeden sonra Fransa'nın Osmanlı topraklarından çok sayıda asker geçirmeyi teklif etmesi durumunda bunu kabul edip etmeyeceğini sormuştur. *Bu ifadelerden Abbas Mirza'nın Osmanlı-İran-Fransa ittifakına sıcak baktığı, Fransız askerlerinin*

44 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 8-9; Güney, *agt.*, s. 74.

45 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 9-10; Güney, *agt.*, s. 75.

Osmanlı topraklarından geçirilerek İran'a ulaştırılması konusunda Osmanlı elçisinin ne düşündüğünü öğrenmek istemiş ve adeta ağzını yokladığı anlaşılmaktadır.

Mehmet Refi Efendi bu suale uzun ve izahlı bir cevap vermenin haddine düşmediğini, kendisinin Osmanlı Devleti'nde sadece aşağı rütbeli bir vak'anüvis olduğunu, böyle büyük işlerden haberdar olmadığından "sual-i şerifinize cevab-ı kat'i veremem" diyerek ilm-i siyaset yapmış, ancak bu konudaki şahsi düşüncelerini söylemekten de çekinmemiştir. Mehmet Refi Efendi'ye göre, Rusya ile savaşabilmek için Fransa'nın çok sayıda askerini Nemçe ve Rusya topraklarına hızlı bir şekilde aktarabilmek amacıyla Osmanlı topraklarını kullanmasına Osmanlı Devleti hiçbir surette yol vermeyecektir. Fakat bir-iki yüz nefer Bosna tarafından geçirmek teşebbüsünde bulunduğunu işittiğini ifade etmiştir. Abbas Mirza'nın bu teşebbüs ve teklifin caiz olmadığını belirtmesi üzerine de; Mehmet Refi Efendi, Frenk taifesi ve Fransa'nın hileli planlarının sonu olmadığını, "böyle külliyetli asker geçirmesi şöyle dursun bir neferini mülke sokması caiz değildir, bunlar Venedi ve Nemçe gibi güçlü devletleri nice desise ile mağlup etmişlerdir" cevabını vermiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın bu gibi tekliflerine kesinlikle razı olamayacağını ifade etmiştir⁴⁶.

Ardından Abbas Mirza, Mehmed Refi Efendi'ye birkaç yıl önce İngiltere'den İran'a gelen büyükelçi karşılığında, Hindistan'a elçi olarak gidip gelen Nebi Han ile konuşup konuşmadığını sormuştur. Mehmet Refi Efendi de, Nebi Han ile bir misafirhanede görüştiklerini, Hindistan'daki ihtilal olaylarını konuştuklarını ve Nebi Han'a birkaç bin asker verilse, O'nun bütün Hindistan'ı şahları için zaptedebileceğinden bahsettiğini, ancak İran'ın iç işleriyle ilgili konuşmadıklarını ifade ederek Abbas Mirza'nın ağzını aramaya çalıştığının da farkına varmıştır. Abbas Mirza da bu bilgiyi doğrularcasına Nebi Han'ın kendisine Hindistan'daki halkın İran hâkimiyetine tabi olmaya hazır oldukları ve İran tarafından bir ordu gönderilmesini bekledikleri yönünde bilgi verdiğini belirtmiştir. Hindistan'daki Afgan kabilesinin İngiliz zulmüne karşı koymaya güçleri yetmemekle birlikte İngilizlerle aynı dinde olmadıklarından az bir himmetle bölgenin zaptedebileceği şahsi fikrini beyan etmiş, peşine "ol tarafa sefer ettiğimizde zarar olur mu" diye de sormuştur. Bunun üzerine Mehmet Refi Efendi Tahran'da bir kişiden Fransızların İran'dan asker geçirmek istemelerinden muratlarının İngiltere'den intikma için olduğunu, İran'ın menfaatine olmadığını, Hindistan'ı size terk ederiz diyerek İran'ı bu işe razı etmeye çalıştıklarını işittiğini belirtmiştir. İlave olarak

46 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 10-11; Güney, *agt.*, s. 76.

da “başkalarının sevkiyle başka memleket üzerine neticesi meçhul sefer açmak vehamet sebebidir, tecrübe ve basiret erbabına da malumdur”, “hala İran topraklarında din düşmanları dururken başka tarafa sefer açmak manasızdır”, “fakat bu sefer Rusları Müslümanların hâkim olduğu topraklardan kovmak için tedbir olarak yapılıyor ise onu bilemem” demiştir.

Buna karşılık Abbas Mirza “ey efendi düşman mülkten çıkmadığı ve vilâyetinizden şu miktarını mührünüz ile yedlerinde ibka edin denildiği surette barış mümkün olabilir mi? Memleket gasben düşman elinde iken âkıbet kâr mülâhazasıyla insana girân gelmez, ama mühürle teslim-i bilâd bize pek müşkil geliyor, bu olacak iş değildir” cevabını vermiştir. Mehmet Refi Efendi, Hz. Peygamber zamanında dahi Mekke barışı vakasının meydana geldiğini, bazı memleketleri düşmanda bırakmanın ve Allah'ın yardımıyla zaman içerisinde askere ve mühimmata nizam verilerek buraların kurtarılabilceğinin mümkün olduğunu belirtince, “efendi hiçbir kere sulh olduktan sonra fesh-ı musâlaha irtikâb olunur mu?” diye Abbas Mirza bir defa daha Osmanlı elçisinin fikrine karşı çıkmıştır. Bir defa daha Mehmet Refi Efendi, “düşman din-i memleketinize bu mertebecik yol bulmuştur, taraf-ı şahanenizden fesh-i sulh-i ârini ihtiyara hacet koymayub aralık aralık tekâlif-i şâkka ile kendileri esâs-ı sulhu hedm ve sizi harbe müdâvim ederler” dediğinde Abbas Mirza, “Osmanlı Devleti de hala Rusya ile barışa nizâm verememiştir, Fransa'nın dahi bahaneler ileri sürdüğünü” mübalağa-i Acemiye ile söylemiştir. Osmanlı elçisi Mehmet Refi Efendi “şahım Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karr tüm Hıristiyan devletlerle çevrili ve her zaman kafirler ile cenk ve harb üzere olduğu âşikârdır. Rusya ile barış sureti de olmadığı takdirce İngiltere ile muharebe sairlerinden ehven ve eshel, Devlet-i Aliyye muharebeden bî fûtûr ve keseldir. Hemen barışa sizler bir rabita verip şu düşmanı aradan def buyurun” demiştir. Bunun üzerine Abbas Mirza “bakalım nice olur” diyerek konuyu değiştirmiş, bir süre Bayezid ve Kürt olayları müzakere edildikten sonra toplantı neticelenmiştir⁴⁷. Abbas Mirza'nın bu ifadelerinden Osmanlı elçisi Mehmed Refi Efendi'nin Fransa'nın güvenilmezliğine dair bütün sözleri İran üzerinde olumsuz bir etki bırakmamış, İranlı yetkililer Fransa'yla ittifak konusunda kendi tercihlerindne vazgeçmemişlerdir⁴⁸.

Mehmet Refi Efendi'ye göre Fransızların zahirde gayesi İngiltere'den intikam almak, İran'dan Fransız askeri geçirilerek Hindistan'a ulaşılp bu bölgeyi İran'a

47 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 12-13.

48 Güney, *agl.*, s. 77.

tamamen teslim eylemekti. Rusya'nın bunca yıldır almak için uğraştığı İran topraklarından karşılıksız vazgeçmek teklifi ise resmi ittifaka aykırı idi. Verimli, geniş, sağlam ve menfaat sağlayabilecekleri yerler olan Tiflis, Şemahi, Şirvan ve Timur Kuyu Derbendi gibi bölgelerin eskiden olduğu gibi İran tarafından Rusya'ya mühürlü senet verilerek terk edilmesi, buna karşılık Şosa, Banbek, Gümrü ve sair Revan'a bağlı vilayetlerin İran'a teslim olması şartıyla Rusya ile anlaşma yapabilirlerdi. Aksi takdirde Rusya "inadına musır bir kavm-i muzır" olduğundan başka türlü sulh yapmanın mümkün olmadığını, ama Rusya ile belirtilen şartlarda anlaşabileceklerini Şehzade Abbas Mirza'ya ifade etmiştir⁴⁹.

Mehmet Refi Efendi ilerleyen bölümde İran Şah'ının zalim ve "deni bir Rafıza-i bed hilkat" birisi olduğunu, ancak selefi Hadim Şah'ın istihkakı sebebiyle veliahd tayin ettiği Tebriz hâkimi, oğlu Abbas Mirza'nın he rne kadar "güya bir şeyh miş gibi nefsanî hevadan, mal ve elbiseden içtinap eden, pederine nispetle adalet ve ilim erbabına düşkün" olduğundan "ihdas-ı Nizam-i Cedid" ile meşgul bulunduğunu, askeri ve ekonomik anlamda girişimler yaptığını haber vermektedir. Buna göre Veliahd Abbas Mirza Tiflis'ten firar eden iki yüz nefer Rusyalı, Fransa'dan getirttiği muallim ve mühendisler marifetiyle asker yetiştirmeye başlamış, Osmanlı Devleti memleketlerinden ise tüccarlar eliyle temin ettikleri yük yük bakır ve demirden toplar ve güllerle ile bir yıldır Azerbaycan memleketlerinden topladıkları 3.000 kadar askere Avrupa savaş usullerini talim ettirmişlerdir. Ayrıca yirmi-otuz kadar top ve havanlardan başka kırk-elli kita obüs topları ve arabalar inşa ederek, hayli barut ve demirden güllerle tanzim ettirmişlerdir. Şehzade Abbas Mirza'nın bu hazırlıklarını gören Mehmet Refi Efendi yaptığı araştırmada İran'da hiçbir madenin bulunmadığını, imal ettikleri Fülûs isimli bakır para ile yaptıkları top, mühimmat ve kurşunu Osmanlı Devleti'nden aldıklarını; Osmanlı'dan o tarafa bakır, demir ve kurşun gönderilmediği takdirde ne bir akçe ne de harp alet ve levazımatı imal edemeyeceklerini anlamıştır. Mehmet Refi Efendi İran'a bu madenler satılmadığı durumda herhangi bir ahitnameye mugayir durum olmazken Erzurum ve Trabzon gibi eyalet valilerinin müsamaha ve müsaadeleri ile madelerimizin, Osmanlı Devleti'ne lüzumlu eşyanın "husumetleri hüveyda olan düşman-ı zaife" gönderildiği, bu durumda Erzurum, Bayezit, Kars ve Van valilerine İran'a bu tür madenlerin gönderilmesinin tamamen men edilmesi emri yazılırsa gizli ve açık Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacağı kanaatindedir⁵⁰.

49 BOA, HAT, 1417/57961; Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 14; Güney, *agt.*, s. 78.

50 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 15-17.

Mehmet Refi Efendi'nin İran'a ve yönetimine dair gözlemlerine sefâretnâmenin daha sonraki sayfalarında da tesadüf edilmektedir. Elçinin tahkikatlarına, devlet ricali ve evlerinde misafir olduğu ileir gelen kişilerden edindiği intiba ve elde ettiği bilgilere göre İran'ın merhametsiz Şahı, ülkeyi adalet ve şer'-i şerife tam bağlılık ile yönetmesi gerekirken cizye, aşar, maden ve gümrük benzeri gelirleri olmadığından meşhur zalimlerden Haccac ve Zahak gibi zulmetmediğinden umum İran ahalisini, asker ve hizmetkârlarını kendinden uzaklaştırmıştır. Azerbaycan'a musallat olan Ruslara karşı, Şah'ın zulümdidesi olan Cafer Kulu Han başarısız olmuş, ancak bir iki defa Abbas Mirza başarı elde edebilmiştir. "İran halkı diyanetinden hali ve Müslümanlık dillerinde cari olması" sebebiyle kalben Rusyanın gayretkeşleridirler. Ayrıca Şah'ın vefatından sonra saltanatın varisi olan evlatları birbirine düşmanlık beslediklerinden İran memleketleri viran olup ecnebileirn eline geçme tehlikese doğmuştur⁵¹.

İran şahları hakimiyeti altındaki memleketlerdeki hakim ve nüfuzlu kişilerin isyanlarından emin olmak için evlat veya yakınlarını rehin olarak Tahran'da alıkoymaları, bu kişiler her sene Nevruz bayramında senelik vergilerini getirip şaha teslim ederler, isterlerse başka mansıp ve mevki tevcihi için rehinlerini değiştirdiler. Nitekim Bağdat vilayetine tabi Kürdistan bölgesindeki Baban nam-ı diğer Karacaviran mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın Osmanlı'nın Bağdat valisinden koparak Şah tarafına iltica ettiği sırada oğlunu Tahran'a rehin bırakmıştır. Ardından her sene vilayeti mahsulünden elde edilen gelirden Şaha nakit vergi ödemiştir. Abdurrahman Paşa bu hareketinden dolayı Bağdat ve havalisi halkı tarafından kötülen ve nefret edilen bir kişi olmuştur⁵². Ancak Mehmet Refi Efendi'den Mirza Şefi'ye getirdiği mektupta ve kendisine göreviyle ilgili verilen talimnamede bu konuda detaylı bilgi verilerek Paşa'nın oğlunun iadesi için gayret etmesi istenmiştir. Bu konuda Mehmet refi Efendi Şehzade Abbas Mirza'ya ve vezirine danıştığında "Bizim bileceğimiz iş değildir, Tahran'a vardığımızda müzakere ile cevabı verilir" demişlerdir. Mehmet Refi Efendi Tahran'da da bir iki defa Mirza Şefi'ye konuyu arz etmiş, kendisinin iki devlet arasında muhabbetin güçlenmesi için memur edildiğini, bu hususu Osmanlı yönetimine ifade etmez ise fesat meydana gelmesine sebep olacağını, tarihte Bağdat valiliği hevesiyle Şah Abbas-ı Sani-i Safeviye müracaat eden Bekir Subaşı'ya serasker Hafız Ahmet Paşa tarafından Bağdat menşuru verildiğinde bu kişinin Osmanlı Devleti'ni bırakıp Şah tarafına meyletmesi üzerine Sultan IV. Murat'ın bölgeye sefer düzenlediğini ve

51 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 17-18.

52 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 19.

nice canların heder olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca Abdurrahman Paşa'nın divan katibi Molla Kasım'ın olayın şahidi olarak yaşananları kendisine aktardığını, "iade buyurulursa mucib-i muhabbet" olacağını, ancak Abdurrahman Paşa'nın oğlunun iade edilmemesi durumunda bir fesadın çıkmasının önlenemeyeceğini tekrar tekrar izah etmiştir. İran tarafı Mehmet Refi Efendi'nin bu ısrarlarına karşı ayak diremiş, "senevi bir miktar peşkeş verir ise oğlunu iade ederiz" demeyi sürdürmüşlerdir. Abdurrahman Paşa'nın Osman Bey isminde oğlunu Tahran'da alıkoymaya devam etmişler, Mehmet Bey ismindeki oğlunu ise iade etmişlerdir⁵³. Mehmet Refi Efendi sefâretnâmesinin ilerleyen sayfalarında yine Basra ve Bağdat gibi İran'a yakın yerlerin yöneticilerinin Osmanlı Devleti'ne bağlılık bildirip hediyeler yollamaları, İran'a buğz etmeleri ve sınırları korumaları gerekirken Bağdat'tan İran'a meylederek hediye gönderildiğini öğrendiğini, bu hususun etraflı bir şekilde araştırılmasını tavsiye etmiştir⁵⁴.

Mehmet Refi Efendi'nin verdiği bilgilere göre İran, Osmanlı Devleti'ne açıktan ihanet ve hıyanet içerisine girerek kışın Kars, Bayezit ve Van'ı kışlak, yazın Hoy ve Revan'ı yaylak edip, iki Kürt aşiretinin beyi olan Abdal Hüseyin Bey, Bayezit mutasarrıfı İbrahim Paşa, Kars muhafızı Mehmet Paşa'nın Revan'a firar eden kardeşi Karabey'i kendi tarafına cezbetmiştir. Bu kişilerin durumlarıyla ilgili Şehzade Abbas Mirza ile görüşen Mehmet Refi Efendi Yusuf Paşa gibi bölgedeki Osmanlı Devlet adamlarıyla birlikte Abdal Hüseyin ve Karabey'in icabına bakılmasına çalışmıştır⁵⁵. Bunlarla birlikte İran'ın bazı siyasi ve askeri konularda razı olunmayacak hareketlerini de ifade etmiştir. Şöyle ki Rusya'ya tabi olarak yaptığı kötülükleri şayi olan Cafer Kulu Han'ın İran'dan kaçıışı sırasında onu damadı ve Bayezit sancağı mutasarrıfı Mahmut Paşa Kürtoğlu Kalesi'ne hapsedmiş, sonra o bölgeden İran Hanları tarafından çıkarıldığı sırada adı geçen kaleye giren İranlılar bir daha buradan çıkmamışlardır. Çevredeki bazı köyleri de perişan etmişlerdir. Bunun üzerine İranlıların oradan çıkarılması için bölge halkı tüm vergilerden muaf tutulmuşlardır. Buna rağmen kendi rızalarıyla valilerine az da olsa hediye ve asker ita etmişlerdir. Öte yandan devlete hizmet etmekte olan Van sancağında "ehl-i sünnet ve pâk akideli" Kürt beldelerinden Caz nahiyesine, Şehzade Abbas Mirza tarafından asker sevk edilerek nahiye halkının bir kısmını öldürüp 200 kadar kadın ve ileri gelen kişileri Tebriz'de müzayede ile açıktan İranlılara satmışlardır. Ayrıca aynı nahiye kabilelerine yıllık 1.500 baş hayvan ve 1.500 riyal vergi koymuşlar, hayvanları zorla tahsil etmişler, parayı da birkaç ay

53 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 20-22.

54 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 24-25.

55 Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 26-27.

ertelemişlerdir. Bunun üzerine Caz nahiyesi ahalsi Van ve Bayezit taraflarından yardım talep etmişlerdir⁵⁶.

Mehmet Refi Efendi benlik davasında gayet alçak olan İranlı -kendisini karşılayan başta Mirza Şefi olmak üzere- yetkililerin “layıkı üzere hüsnü muamele” etmediklerini, Şahlarına verilmek üzere İstanbul’dan Osmanlı yönetiminden getirdiği resmi yazıda şahlarının methedilmesi ve övülmesi konusunda “irtikab-ı kizb ve hilaf” ettiklerini haber vermektedir. Ayrıca İranlı yetkililer kendisine “Şahla mülakat etmediniz” şeklinde bir ifadede bulunmaları üzerine Mehmet Refi Efendi yanına gelip giden Sind ve Fransız elçileri ve sair kişilerle görüştüğünü, kendisinin Osmanlı Devleti tarafından gönderilen hususi elçi olmadığını, ancak Osmanlı padişahından Mirza Şefi’ye mektup getirdiğini, İstanbul’daki İran elçisinin bu mektubun muteber bir kişiyle yollanmasını istediğini, bu itibarla elçi ünvanı olmadan mektubu kendisinin getirdiğini, Şahla görüşmesine de lüzum olmadığını belirtmiştir. Mehmet Refi Efendi hususi bir elçi olmadığından İran’daki gösterişli resmi törenlere katılmamış, bir defa diğer elçilerle at koşusuna, Tahran’da Hasan Ali Mirza ile görüşmek için sarayına, bir defa da Şah’ın bina ettirdiği Kaçar Sarayı ismiyle bilinen binaya gitmiştir. Giriştiği bütün müzakerelerde İranlı yetkililerin bütün sözlerine gerektiği şekilde karşılık vermiş, Osmanlı saltanatı aleyhine söz söyletirmemiş, kendisi için düzenlenen resmi veda töreninde yine İranlı yetkililerle sevk ve muhabbetle vedalaştıktan sonra geri dönmüştür⁵⁷.

Sonuç

Sultan III. Selim döneminde Osmanlı Devleti Rusya ortak düşmanı çerçevesinde İran ile yakın ilişkiler geliştirmiş ve Fransa’nın dâhil olmasıyla üçlü bir ittifak söz konusu olmuştur. Bu dönemde İran’da iktidarda bir Türk hanedanı olan Kaçarlardan Ağa Muhammed Şah ve Feth Ali Şah iktidar mevkiini işgal etmişlerdir. Rusya’nın Kafkaslarda ve Gürcistan bölgesinde ilerleyip daha güneye hâkimiyet kurmak istemesi hem Osmanlı’yı hem de İran’ı tehdit eder bir durum ortaya çıkarmıştır. Daha önce de Osmanlı ile Rusya arasında süren uzun savaşlarda gerçekleşmeyen İran ile ittifak konusu bu defa Fransa’nın da aray girmesiyle ciddi diplomatik boyutlara ulaşmıştır. Fransa İmparator Napolyon Bonapart kendi çıkarları doğrultusunda Rusya ve İngiltere’ye karşı gerek Osmanlı’yı gerekse İran’ı kullanmak istemiştir. Bu süreçte 1806 ve 1807 yılları gayet yoğun diplomatik görüşmelere sahne olmuştur. Üç ülke arasında elçiler gidip gelmiştir.

56 Mehmed Refi’ Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 27-28.

57 Mehmed Refi’ Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 229-31.

Rus baskısı Osmanlı Devleti ile İran arasında anlaşmazlıklara neden olan konuların çözümlenmesi için de bir fırsat doğurmuştur. İttifak görüşmeleri için 1807 yılında Osmanlı tarafından İran'a tecrübeli ve yetkin bir isim olan Seyyid Mehmet Refi Efendi gönderilmiştir. Ancak Osmanlı ve İran'ın İslam çatısı altında ve aynı tehlike karşısında bir türlü bir araya gelememeleri dikkat çekicidir. Osmanlı arşiv kayıtlarında Mehmet Refi Efendi'nin Devlet-i Aliyye ile İran Devleti arasında iyiliğin ve muhabbetin takviyesi için gönderildiği, onun İran'a gelmesinin "mucib-i memnuniyet olduğu"⁵⁸, gerçekten muhabbetin kuvvetleştiği ve İran tarafından da Devlet-i Aliyye elçi olarak Asker Han'ın gönderildiği ifade edilmektedir.⁵⁹ Bu dönemde Osmanlı ile İran'ı birbirine yaklaştıran sadece Rusya düşmanlığı değil, Fransa'nın kendi çıkarları doğrultusunda iki ülkeyi kışkırtmasıdır. Osmanlı'yı Rusya'ya karşı desteklemekle kandırmaya çalışan Fransa, İran'ı İngiltere'yi Hindistan'dan uzaklaştırıp kendilerine bırakma vaadiyle oyalamıştır. Nitekim yapılan karşılıklı sefir müzakerelerinden hiç bir netice alınamamıştır. Bu işten Osmanlı kadar zarar gören İran, Fransa'nın desteği ile Rusya'nın elindeki Gürcistan topraklarını geri alma hayalini kurmuştur.

1807 yılında yaşanan tüm bu süreçlerle ilgili Mehmet Refi Efendi'nin hazırladığı Osmanlı yönetimine sunduğu elçilik raporu (sefaretname) değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Mehmet Refi Efendi'nin İran'da yaptığı müzakereler Osmanlı-İran-Fransız ittifakının kurulmasından ziyade kurulmaması yönünde bir sonuç doğurmuştur. Yukarı detaylı bir şekilde özetlenen Mehmet Refi Efendi'nin raporu onun böyle bir ittifakın kurulmasından ziyade kurulmaması için çaba sarf ettiğini göstermektedir. Fransa'ya olan güvensizliği ve nefreti nedeniyle Osmanlı elçisi, İran'ın da Fransa'ya olan itimadını sarsıcı şeyler söyleyerek onları etkilemeye çalışmıştır. Sonuçta bu ittifak girişimi sonrasında gelişen olaylar Mehmet Refi Efendi'nin görüşlerinde haklı ve isabetli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Fransa İmparatoru Napolyon sürekli değişken siyaset izlemiş, bir süre sonrada Rusya ile anlaşarak İran'ı yüz üstü bırakmıştır.

58 BOA, HAT, 787/36737.

59 BOA, HAT, 784/36631.

Kaynaklar**Arşiv Belgeleri**

BOA, C HR, 154/7684.

BOA, HAT, 1362/53712.

BOA, HAT, 1417/57961.

BOA, HAT, 161/6706.

BOA, HAT, 161/6707.

BOA, HAT, 784/36631.

BOA, HAT, 787/36737.

Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C VIII, Dersaadet 1309.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C V, haz. Dünder Günday, İstanbul 1984.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C III, İstanbul 1342.

Eren, A. Cevat, "Selim III", *İslam Ansiklopedisi*, C X, İstanbul 1980, s. 452.

Güney, Filiz, XIX. *Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2005.

İnal, Ercan, "Osmanlı-İran Savaşları (Osmanlı-Safevî Savaşları, İran Seferleri, Doğu Seferleri)", <http://ercaninal.blogspot.com.tr/2013/01/osmanli-iran-savaslari.html>, Erişim 7 Mart 2014.

İnal, Ercan, "Osmanlı-İran Savaşları (Osmanlı-Safevî Savaşları, İran Seferleri, Doğu Seferleri)", <http://ercaninal.blogspot.com.tr/2013/01/osmanli-iran-savaslari.html>, Erişim 7 Mart 2014.

Mehmed Refi' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, Hilal matbaası, İstanbul 1333.

Sarıkaya, M. Saffet, "Dini Ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, Sayı 363, Ankara Temmuz 1993, s. 406-422.

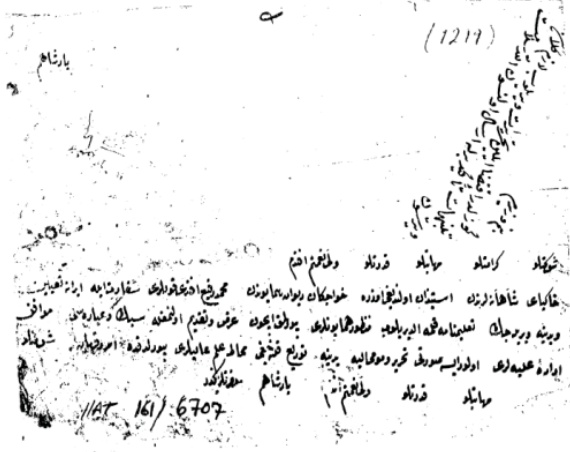
Tüfekçi, Coşkun, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896) (Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2012, s. 30.

Uluerler, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009, s. 471-472.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 2008, s. 203.

Yazıcı, Tahsin, “*Feth Ali Şah*”, *DİA*, C XII, İstanbul 1995, s. 451.

Ek 2: İran'a elçi olarak gönderilen Mehmet Refi Efendi'ye gerekli tembihatın yapılması emri⁶¹.

Benim vezirim

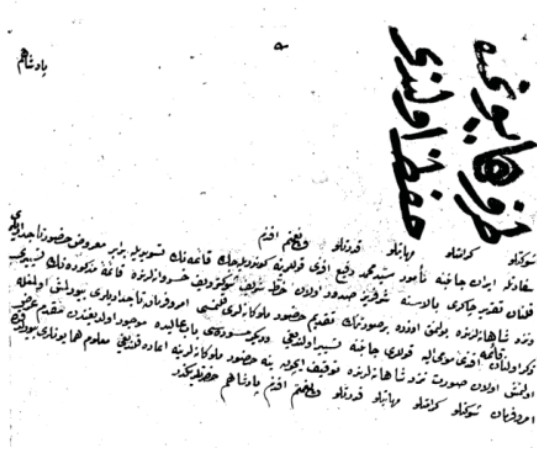
Güzeldir iktiza eyleyen tahrîrât verilüb lâzım gelân tenbihât-ı te'kid birle irsâl olunsun Allah selâmet versin (1219/1805).

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî ni'metim efendim padişahım

Hâkîpâ-yı şâhânelerinin istizân olunduğu üzere hovâcagândan divân-ı hümâyûndan Mehmed Refî' Efendi kulları sefâret ile İrân'a ta'yîn ve yedine verilecek ta'lîmnâme kaleme aldırılıb manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak için arz ve takdim olunmağla sebk ve ibâresi muvafık-ı irâde-i aliyeleri olur ise sureti tahrîr ve mumaileyh yedine tevdi' kılındığı mehât-ı ilm-i âlileri buyuruldukda emr u fermân şevketlü mehâbetlü kudretlü velî ni'metim efendim padişahım hazretlerindir.

61 BOA, HAT, 161/6707.

Ek 3: İran'a elçi olarak tayin edilen Mehmet Refi Efendi'ye gerekli yazıların verildiği⁶².

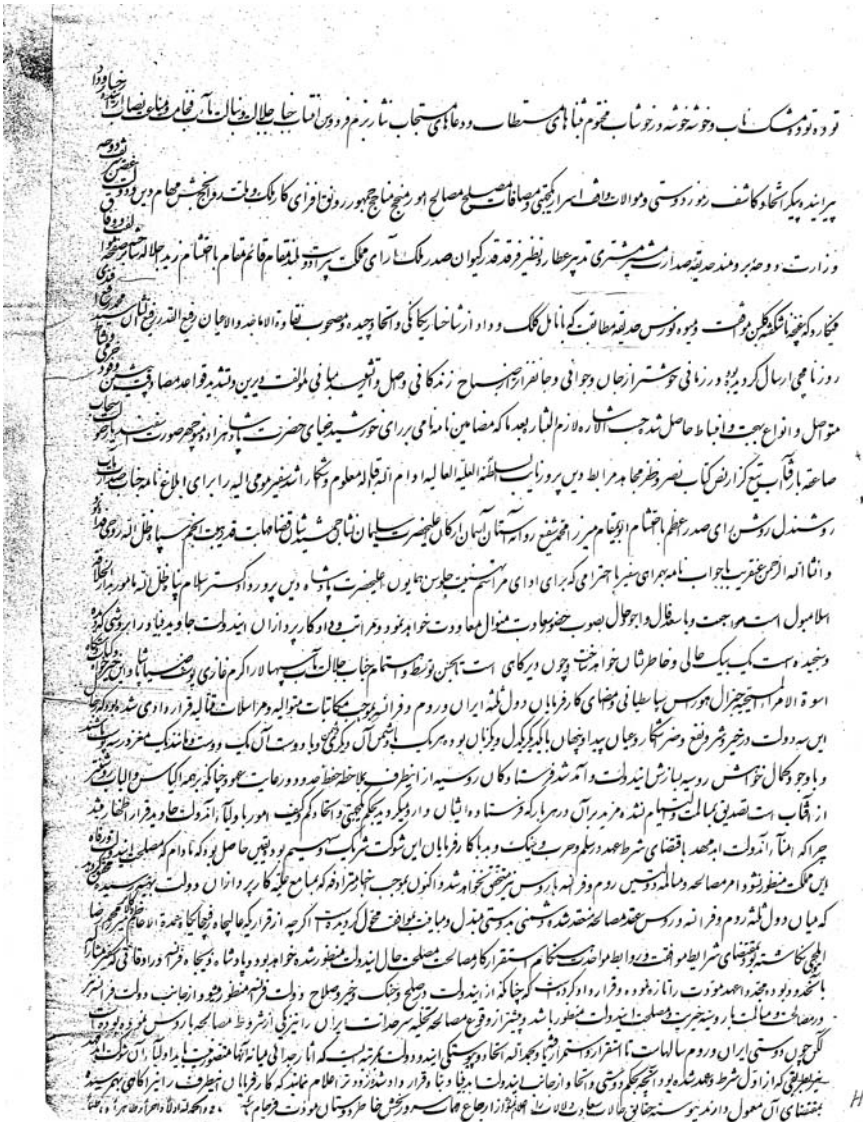
Tarf-ı hümâyûnumda hıfz olundu

Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velî ni'metim efendim padişahım

Sefâretle İrân canibine me'mûr Seyyid Mehmed Refî' Efendi kullarına gönderilecek kâ'imenin tesvidiyle berâber ma'rûz-ı huzûr-ı tâcdârileri kılınan takrir-i çakerî bâlâsına şerefrîz-i sudur olan hatt-ı şerîf-i şevket-redîf-i hüsrevânelerinde kâ'ime-i mezkûrenin tesyîri ve nezd-i şâhânelerinde bulunmak üzere bir suretinin takdim-i huzûr-ı mülûkaneleri kılınması emr u fermân-ı tâcdârileri buyurulmuş olmağla zıkr olunan kâ'ime efendi-i mûmileyh kulları canibine tesyîr olunduğu ve diğerk müsveddesi Bâb-ı âlide mevcûd olduğundan mukaddem arz olunmuş olan suret nezd-i şâhânelerinde tevkiî için yine huzûr-ı mülûkânelerine i'ade kılındığı ma'lûm-ı hümâyûnları buyuruldukda emr u ferman şevketlû kerâmetlû muhâbetlû kudretlû velî ni'metim efendim padişahım hazretlerindir.

62 BOA, HAT, 1362/53712.

Ek 4: Yusuf Ziya Paşa zamanında İran'a gönderilen elçi Mehmed Refi Efendi'nin İran'a gelmesinin "mucib-i memnuniyet" meydana getirdiğine dair arşiv belgesi⁶³.

Ek 5: Devlet-i Aliyye ile İran Devleti arasında hayır ve muhabbetin takviyesi için Devlet-i Aliyye tarafından Mehmed Refi Efendi'nin İran'a vasıl olup muhabbetin muhkemleştiği ve İran tarafından da Devlet-i Aliyyeye elçi olarak Asker Han'ın gönderildiğine dair arşiv belgesi⁶⁴.

64 BOA, HAT, 784/36631.

Ek 6: Mehmet Refi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi'nin Osmanlıca matbu metininden örnek sayfalar⁶⁵.

يك ايگوز بکری ایکی سنه سنده چاب دولت علیه دن نامه رسیک ایله بجم
در افته کیدزب کلان

محمد رفیع افندیته سفارت نامه سیدر

سبب التیام اعجاب بادولت علیه ابدی القیام و کینیت دسیه ایشان
در حصول ماملو و محاربه دشمن خوشیاشان

برمدتدنیرو ممالک ایرانده شاهلق عنواتی اکنسساب ایدن فتحعلی
شاه نجاریوم روسیولو پندنه و طائفه افغانیان حکمنده اولان مملکت
جزویه لرندن ماعداسنی عموماً تحت بداستیصاله ادخال ایش ایسه دخی.
دولت علیه ابدی اللوام صابهاالله تعالی عن تعرض اللتام الی یوم القیام جانب
قوی الجوانتیندن شاهلی تصدیق و طرفیندن ارسال رسل و رسائل ایله صورت
یکجهتی و رسم محبت اظهار و تسبیح بیورولدینی صورتده عنوان سلطنتی
دولت سائره بیئنده و همجواری اولان سند و هند و افغان و اوزبک
دیارلرنده قرین اشتیاد و برترقرب مکتسب قوت و اقتدار و خصوصاً
اذربایجان و لایتلرندن ثانی مقدارنه مستولی و بائجیایه مدافعه یه عدم
قدرتلی ظاهر و جلی اولان روسیولونک دخی فی الجمله کسر قوتنه مدار
اوله چیی باهر و اشکار و ایران خلقی زیاده ضرور و نخوت و پوستنک ضد.
کاملی اولان دنانت و خسته متصف برقوم بیمار اولدوغنه مینی شاهلغه
استحقاق دعوائی صراحت تذکیر و عادت اوزره مخصوص نامه و هدیه
تسیر ایدرک استدعاده استکبار ایله بومرامنی طبیعتیه اتمام ایچون اعمال
لطائف الحیل اعماله مباشرت برله سالان اذربایجان حاکمی و ولی عهدی
اولان اوغلو عباس میرزا و وزیر اعظمی اولان میرزا شفیع طرفندن
ادعای جهت جامعه اسلامیه و دعوائی خلوص و محبت اعجابیه و اولور

محمد رفیع افندی سفارتنامه می

۴

اولماز مواد جزویه ضمیمه طرف دولت علیه و ارضروم و ایسی
سابق دولتو یوسف ضیا پاشا حضرتلری طرفنه بیانی ایلیجیلر ارسالته
مبادرت اوزرملر ایکن روسیولو اوزرینه وقوع بولان سفر هایون
تمام حصول ماملو مذکورلری موجب سهولت و باخصوص مرسوملر
ایله واقع اولجی محاربه و مسالوده دولت علیه مشارکت ادعایله جائز
منفعت اولق زحمته دوشوب مشارالیه یوسف پاشا حضرتلریله اربه چایی
باشنده برلشوب بالافتاق دشمن دخی سب و اشتقاق ایتک ایچون
شهادت مشارالیه عقد بیرونده و عهد میثاق ایشیکین و فاه عهد ایتوب
بر دخی واردق و اوزرزه دهرک جانب مشارالیه و در علیه یه کل یوم
ایلیجیلر ارسالیله اعقاد مملو کریمت بازار محبت و قنی جانیده کسر واقع
اولور ایسه کندورله موجب مسرت اولق اعتقادیه مصون عن التالیه
غوغالی ایراقدن سیر و تماشا یه همت ایتدکری .

صورت حیل عجم و روسیولو یکدیگیکی درامور متارکه و سفر

طائفه اعجاب روسیولو جائزه دخی برنوع حیل و دسیه اختراعه
منازرت ایله سفرهایون تحقق ایتدوکی ائنده کندورلی کویا امر مصالحه یه
مباشرت و آرائق آرائق طرفیندن کاغذلر و ایلیجیلر ارسالته مبادرت
و مرسوملری بالوجود تأمین ایله ایالت چلدرده واقع اخلکک و بعده
قارس قلعلری اوزرینه تسلطله دلالت ایدوب عون و عنایت جناب
خیرا ناصرین و بین و توجهات ظل الله فی الارضین برکاتیه بوانکی محله
و چند دفعه مشارالیه یوسف پاشا چابنده عدوی مقور زیاده مدمر و مقهور
اولملر ایسه ابرنده کلیاً منافع اولدیلرندن اعجاب کرده غلبه روسیولو
طرفنده قانق فیکری و پاخود امید موافقت ایتدکری دولت علیه
طرفندن و فرایجیلو چابندن مصالحه و قوعنده کندورلی تشریک
و مصالحه لریه توسط اولتاق و همی و بوارالنده حالاً سعی و اقدام اوزره

محمد رفیع اندی سفارتنامه‌سی

اولدقلری ممل عسکرلرینه وسائر ادوات حربیه لرینه برنظام و رابطله ویرمک خلیاسیله روسیه لونی دخی الدن بر اقیوب دایماً ومستمر آتجریرات مأوله وحرکات عجبله ایله انلری اغفال آتک زعمنده روسیه لو دخی اعجابی دشمن قوی عد ایتیبوب هر نه وقت مرادانسه لرغله ویاخوددخو اهلری اوزره مصالحه آتک عندلرنده امر اسهل اولدوغندن اعجاب کندولری اغفال ایتک زعمیله اوزلرینه وارمیوب حاضرده آتله طرفه عسکر وسفر ترتیبی اقتضا ایتیز ایکن وار قوتلری دشمن قوی لری اولان دولت علیه اردوسنه صرف و تحویل آتک دسیسه سیله اعجابک حیله خفه سندن صرف انظار افکار وروایح کار وتقویته مصالحلری چون ادا نه صورت نماشات ایتکده اولدقلری .

کیفیت معامله اعجاب بدوات فرانجه و تمدمه حیله ایشان

بانزولباش لثام

فرانجه قرالی اولان بنا بورطه جنابی روسیه لو ایله بدایت خصوصتمده اوتوز قرق سنه دنیرو قنی دولتدن نه مقدار ونه مقوله مملکت اختلاس ایتیش ایسه بلاقصور صاحب اوللرینه رد وتسلیم ایتدیجه روسیه ایله صلح ایتیم دیمیش دیوا فوآه ناسده شیوع بولان خبری فره و فرانسه لونک غلبه سنه ودولت علیه ایله فرانسه لو بیننده روسیه لو ایچون باحثه سوریه سی سبقت ایدن موافقت و مشارکت کفتکوسنه اعجاب فریفته اولوب دولت علیه ایتدیگری متللو جنگ و صلحده کندولری دخی آرایه صوقوب تحصیل منقبت موافقت و یعنی یالکز کفتار و اطوار فریب ایله فرانسه لونی طرفلرینه جلب واعانتلریله مصالحلری ریؤیت ایتک زعم فاسده ورأی کاسدیله فرانجه لو جاتیله الفته و برتقریب بول بولوب زیاده میان و محبت و فوق العایه عرض و خلوص و خصوصیت و قرال مشارائنه

Ek 7: Mehmet Refi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi'nin günümüz harflerine çevirisi⁶⁶.

[s. 1]

Mehmed Refî'

İran Sefâretnâmesi

İstanbul

Hilâl Matba'ası – Bâb-ı Âlî karşısında

1333 (1914)

Târih-i Osmanî Encümeni Mecmû'asının ilâvesidir

[s. 3] Bin iki yüz yirmi iki senesinde Cenâb-ı Devlet-i Aliyyeden nâmereslik ile Acem devletine gidüb gelen Mehmed Refî' Efendi'nin sefâretnâmesidir.

Sebebü't-tiyâm-ı A'cam bâ-Devlet-i Aliyye-i ebediyü'l-kıyâm ve keyfiyet-i desîse-i îşân der husûl-i me'mûl ve muhârebe-i düşmen-i huvîşân

Bir müddettenberi memalik-i İran'da şahlık unvanını iktisâb eden Fethali Şah fecârü'l-yevm Rusyalu yedinde ve tâ'ife-i Afgâniyân hükmünde olan memleket-i cüzviyelerinden mâ'adâsını umûmen taht-ı yed-i istisâline idhâl etmiş ise dahi Devlet-i Aliyye-i ebedü'd-devâm Sânihallahu Teâla an ta'arruzü'l-e'nâm ilâ yevmi'l-kıyâm cenâb-ı kaviyyü'l-civânbenden şahlığı tasdik ve tarafeynden irsâl-i rüsûl ve resâ'il ile suret-i yekciheti ve resm-i muhabbet izhâr ve tensik buyurulduğu sûrette unvân-ı saltanatı devlet-i sâ'ire beyinde ve hemcivârı olan Sind ve Hind ve Afgân ve Özbek diyarlarında karîn-i iştihâd ve ber takrîb-i muktesib kuvvet ve iktidâr ve husûsan Azerbaycan vilâyetlerinden sülüsü mikdarına müstevli ve bi'l-mücâbebe müdâfa'aya adem-i kudretleri zâhir ve celi olan Rusyalunun dahi fi'l-cümle kesr-i kuvvetine medâr olacağı bâhir ve aşkâr ve İran halkı ziyâde gurur ve nühuvvet ve bu sıfatın zid kâmilî olan denâ'et ve hasetle muttasıf bir kavm-i bi'âr olduğuna mebni şahlığa istihkâk da'vâsını sarâhat-ı tezkîr ve âdet üzere mahsus nâme ve hediye tesyîr ederek istid'âda istikbâr ile bu merâmını tabî'atıyla itmâm için i'mâl-i letâ'ifü'l-hiyel i'mâline mübâşeret birle hâlâ Azerbaycan hâkimi ve veliahdı olan oğlu Abbas Mirza ve vezir-i a'zamı olan Mirza Şefî' tarafından iddi'â-yı cihet câmi'a-i İslamiye ve da'vâ-yı hulûs ve muhabbet-i A'câmiyye ve olur [s. 4] olmaz mevâd-ı cüzviye zımında taraf-ı Devlet-i Aliyyeye ve Erzurum vâlisi sâbık devletlü Yusuf Ziya Paşa hazretleri tarafına peyâpî elçiler irsâline mübâderet üzereler iken Rusyalu üzerine vukû' bulan sefer-i hümâyûn tamam-ı husûl-i me'mûl-ı mezkûrlarını mücib sehûlet ve bâ husus mersûmlar ile vâki' olacak muhârebe ve müsâlemeye Devlet-i Aliyyeye müşâreket iddi'âsıyla câ'iz-i menfa'at olmak za'mına düşüb müşâreunileyh Yusuf Paşa hazretleriyle Arpaçayı başında birleşüb bi'l-ittifâk

66 Mehmed Refî' Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, s. 1-31.

düşman-ı dini seb ve istirkâk etmek için şehzâde-i müşârünileyh akd-i pîvend ve ahd-i misâk etmişken vefâ-i ahd etmeyüb bir dahi vardık varırız diyerek cenâb-ı müşârünileyh ve der aliyyeye küll-i yevm elçiler irsâliyle i'kâd misillü kermiyet-i bazar-ı muhabbet ve kangî cânibde kesr vâki' olur ise kendülere mûcib-i meserret olmak i'tikâdıyla musavven-i ani'l-gâ'ile gavgaları ırakdan seyr ve temâşâyâ himmet ettikleri.

sûret-i hiyel-i Acem ve Rusyalu yekdiğer der umûr-ı mütâreke ve sefer

Tâ'ife-i A'câm Rusyalu cânibine dahi bir nev'i hile ve desise ihtirâ'ına müsâberet ile sefer-i hümâyûn tahakkuk etdiği esnâda kendüleri güya emr-i musâlahaya mübâşeret ve aralık aralık tarafeynden kâğıtlar ve elçiler irsâline mübâderet ve mersûmları bi'l-vücûh te'min ile eyâlet-i Çıldır'da vâki' Ahilkelek ve ba'dehu Kars kal'aları üzerine taslîte delâlet edüb avn ve inâyet-i cenâb-ı hayrû'n-nâsırın ve yümn ve teveccühât-ı zıllullah-i fi'l-arzın berekâtıyla bu iki mahalde ve çend def'a müşârünileyh Yusuf Paşa cânibinde adüvv-i mefûr ziyâde müdemmir ve makhûr olmuşlar ise de İran'da külliye mündefi' olmadığından encâm-ı kârda galebe Rusyalu tarafında kalmak fikri veyahut ümid-i muvâfakat ettikleri Devlet-i Aliyye tarafından ve Françelü canibinden musâlaha vukû'unda kendileri teşrik ve musâlahalarına tevassut olunmamak vehmi ve burahlıkda hâlâ sa'y ve ikdâm üzere [s. 5] oldukları ma'lum askerlerine ve sâ'ir edevât-ı harbiyyelerine bir nizâm ve râbita vermek hülyâsiyla Rusyaluyu dahi elden bırakmayub dâ'imâ ve müstemiren tahrîrât-ı mü'vevele ve harekât-ı muhile ile anları iğfâl etmek zu'munda Rusyalu dahi A'câm'ı düşman-ı kavî add etmeyüb her ne vakit murad etseler galebe veyahut dilhavâhları üzere musâlaha etmek inadlarında emr-i eshel olduğundan A'câm kendüleri iğfâl etmek zu'muyla üzerlerine varmayub Hâzar'da anlar tarafına asker ve sefer tertibi iktizâ etmez iken var kuvvetlerini düşman-ı kavîleri olan Devlet-i Aliyye ordusuna sarf ve tahvil etmek desisesiyle A'câm'ın hile-i hafiyesinden sarf-ı inzâr-ı efkâr ve revâckâr ve takviyet maslahatları için edâne-i sûret-i mümâşât etmekte oldukları.

Keyfiyet-i mu'âmele-i A'câm bedûlet-i Françe ve mukaddeme-i hile-i îşân bâ-Kızılbaş-ı li'âm

Françe kralı olan Bonaport cenâbi Rusyalu ile bidâyet-i husûmetinde otuz kırk senedenberi kangî devletden ne mikdar ve ne makûle memleket ihtilâs etmiş ise bilâ-kusûr sahib-i evvellerine red ve teslim etmedikçe Rusya ile sulh etmem demiş deyu evfâh-ı nâsda şuyû' bulan haber-i bî ferre ve Fransalunun galebesine ve Devlet-i Aliyye ile Fransalu beyninde Rusyalu için mübâhase-i sûriyesi sebkât eden muvâfakat ve müşâreket-i güftûsuna A'câm ferifte olup Devlet-i Aliyyeye ettikleri misillü cenk ve sulhde kendilerini dahi araya sokup tahsîl-i menfa'at-ı muvâfakat ve ya'ni yalnız güftâr ve etvâr-ı karîb ile Fransaluyu taraflarına celb ve i'ânetleriyle maslahatlarını rü'yet etmek zu'm-ı fâside ve re'y-i kâsidiyle Françeli cânibiyle ülfete ve ber takrîb yol bulub ziyâde meyl ve muhabbet ve fevkü'l-gâye arz ve hulûs ve husûsiyet ve kral-ı müşârünileyh [s. 6] dahi hatıra gelmez ve neticesinde çaresi bulunmaz hafî ve celî nice nice amâl ve ef'âlinin istihsâline mukaddeme-i müsellemetü'n-

netice olduğuna mebnî bunlar ile ülfeti camna minnet bilerek izhâr-ı muhabbetde A'câm'a müsâbakat ve bünyâd-ı mu'âşeretü pür germiyet idüb bu bî-çareler dahi şimdiye kadar düvel-i nasârâ ile münasebetleri ve etvâr-ı girdârlarından ma'lûmiyetleri olmadığına bina'en işte Fransaluyu tamam tarafımıza celb ve ferîfte ettik şimdi her işimiz dilhüvâhımız üzere gördürülüb ve devletimizde sanâyi'-i Efrençiyeye dahi münteşir olmak menfa'atleri kemâliyle husûle gelür deyu peyderpey rüsül ve risâ'il ve mu'allim asker ve mühendis nâmiyla Tebriz'de ve konsolos unvânıyla Tahran'da mukim ve ba'dehu Bağdad cânibinden ve akibinde Bonaport kabilinden vârid olan Fransalulara tevkir ve takrîm-i bî-hemâl idüb Tahran'da bu fakir ile dâ'irede sakin olan konsolos-ı sâbık Lablanoş ve tercümanı olan Yasef Cuvani nâm Françeliler ile hafî musâhabetimiz esnasında A'câm'ın hile-i bârda ve desise-i zahirelerini tezyîf ve istihzâ ve Efendi Bonretmam hazret-i Napolyon'un dilhavâhına muvâfık ve irtikâb tekellüf ve ihtiyâr-ı ta'be gayr-ı lâyük ve gayet ile kezzâb bir kavm-i mütehakû'l-levmdir deyu müzemetlerinde itrâ ve karîben rîh-i Efrence mübtelâ olacakları cezmen ve yakînen ma'lûmları olub ancak hazret-i Napolyon'un bu bâbda ihtirâ' edeceği tedbîr ve mesmû' ve meczûmları olmadığı telmîhan ve tasrîhan bu fakire işrâb ve imâ edüb anlarına bunların evzâ'-ı nârivâ ve ta'yînâtlarına dâ'ir ve sâ'ir vâki' olan mu'âmele-i bârda ve şütüm ve serzenişlerine tahammül ve semt-i medârâde mübâlağa ikdâm ve i'tinâ etmekte olduğu.

Tedbîr-i fakir-i müstehâm berâ-yı tebrîd bedmeyâne-i devleteyn Françe ve A'câm bâdile-i kaviye-i sadak-ı irtisâm

Hâlâ Azerbaycân ülkesinin memâlik-i memduhasında mevcûd altı yedi bin Rusyalının def ve izâlesinde A'câm'ın adem-i kudreti bedîhi ve meşhûr iken [s. 7] sûret-i i'ânetde bir taraftan dahi Françeliler ayak sokub birbirleriyle bi'l-ittifâk envâ'i hûd'a ve ihtiyâl ve belki harb ve kitâl ile ol tarafları külliyyen o radde-i kabze-i tasarruf ve paymâl etmeleri melhûz ve A'câm'ın Devlet-i Aliyyeye bi'l-cümle düvel-i nasârâdan ziyâde gayz ve buğzu ma'lûm-ı erbâb-ı vukûf ise dahi lede'l-hâce Devlet-i Aliyyeye göre A'câm ile mukâbele ve mukâtele Ahun (?) ve Rusyalı ve Françeli misillü iki kavî düşmanın verâdan ya'ni İran semtinden dahi Devlet-i Aliyye hududuna takarrüpleri ma'âzallahu teâla nice nice mahzuru müstevcib olacağı bir emr-i mu'ayyen olduğundan çaker-i kemîneleri Fransalı ile bunların aralarını tebrîd ve göz göre mülklerini elleriyle illere teslim mahzûrundan teb'id kasdıyla zebân beyânı baz ve desâ'is-i düşman-ı dinî etrâfiyla ifâdeye ağaz edüb şahun vezîr-i a'zamı olan Mîrza Şefî' ve emînü'd-devle nâmiyla müdebbir mülkü olub hânesinde misâfir olduğum Elhâc Mehmed Hüseyin Hân-ı İsfahânî ve sâ'ir muhtizân-ı devlet ve erbâb-ı meşveretleri nezdinde kerâmet ve merâtle münâsebet götürerek Rusyalı beyne'd-düvel kizb ve durûğ ve ahd ve misâkda adem-i sebât ile meşhûd ise dahi yine her hareketi fi'l-cümle kanun-ı adle mutâbık ve müstakîl devlet demeğe layık olub ancak Françe devletinde kuvve-i tâlî' ve envâ'-ı desâyis ile zuhûr eden Bonaport'm hiç bir vakitte kavline ve fi'line i'timâd câ'iz olmayub kühter ve mehter her ne ki işler ve hayr ve şer her ne ki söyler ise hazren ve kasren kendi intifâ'ı ve rüşte-i intizâm düvel-i uhrânın kesr ve inkitâ'ı irâdesinden ibâret

ve şimdiye değin kendüye mahkûm olan devletlerin ekserini elhâletü hazihi A'câm'a işrâb etmekde olduğu dârû-yı şifânümâ ile mahmûm ve mesmûm eylediği ma'lûm erbâb-ı dikkat idüğünü ta'rîf ve bu fakir mukaddemâ bi'l-me'mûriye Arnavud İskenderiye'sinde iken ol mahalle karîb ve civâr olan Venedik Cumhuriyeti Devlet-i Acem'den akvâ ve muntazam ve nice yıllık meşhûd ve cesûr bir devlet-i muhteşem iken sûret-i mu'âvenetde beylerini ve mezâlimden himâyet sadediyle halkımı terîfte ve ticâret [s. 8] ve mu'âvenet bahanesiyle diyarlarına emr-i mürşide mübâşeret ve müddet-i kalîlede bir ağız otu yakmaksızın ve asla top ve tüfenk atmaksızın bağteten içlerine girüb zabt ve teshîr ve kibr-i avağniyâsını soyub umûmen fakir ve istediğünü esir ettiği ve kezalik bu fakir bi'l-me'mûriye Belgrad'da iken Nemçe devletiyle muhârebe ederek zevr-i destiyle Mantova kal'asını istilâ ettikten sonra şöret-i adl-i vidâdını ol diyarlara neşr ve gûna gün celb-i kalb hilesi icâd ederek Nemçeliye fi'l-cümle iğbirâr-ı derûnları olan Macar tâ'ifesini ve gulüv-i is'âr ve mezâlim-i bisyâra mübtelâ olan Beç ve havâlisi halkını tarafına imâle ile bize bir hâkim lâzım olmak Nemçe kralı olacağına Françe kralı olsun deyu devlet-i kadîmlerinden i'râz ve tarafına teb'it ettirdüb kezalik ber vech-i eshel Nemçe devletini dahi zabt ve teshîr ettiği içinde bulunmuş ve gözümle görmüş gibi ma'lûm-ı fakirânem idüğünü ve Devlet-i Aliyye-i ebediyü'l-devâma su'-i kâsd ile sûret-i muhabbet ve husûsiyetde nice nice tedâbir-i hafiy ihtirâ' etmiş ise dahi elhamd ve'l-minne ber vechile gözüne kesdiremeyüb kemâkân vâdi-i hulûs ve muhabbetde püyân olduğu hâlde fakat devlet-i ahar mesâbesinde ve berren ve bahren dârü'l-hilâfete mesâfe-i bâ'idede olan iklim-i Mısır'a cânib-i Devlet-i Aliyyeden me'muren geldim deyu sahte ferman ve mübâşir ibrâzıyla ber takrîb duhûl ve zabt edüb Dersa'âdette olan elçileri bunda bir sehv vardır Bonaport Bahr-i Muhîte çıkub andan Hind'de olan İngiltereli üzerine gidecek idi bir kere devletime yazub tahkîk-i mâdde edeyim deyu mihlet-i mahsûsa istihâl ve giden sefine muhâlif hevâya tesâdüf eyledi ve şöyle böyle oldu diyerek bir kaç mâh ihmâl ve bu aralıkta Mısır'ın esbâb-ı istihkâmını istikmâlden sonra bi pervâ ve bilâ şerm ve hayâ bize böyle elverdi böyle ettik siz dahi bildiğinizi edin deyu hiç bir devletden vukû'bulmamış cevâb-ı nâ-revâ i'tâ edecek Devlet-i Aliyye-i dâ'imi el-karâr kuvve-i kâhiresinden bir nebzesini izhâr ile es-semûm ilâcü's-semûm mefhûmu [s. 9] üzere tedbir-i top ve şemşir ile ümmü'd-dünyâ'î rih-i Efrencden halâs ve tathîr eylediği cümle indinde zâhir ve hüveydâ olduğunu etrâfiyla ifâde ve enbâ-i akibinde muhâtabın mumaileyhim indlerinde tezkîr ve inhâ her ne kadar mahal-i edeb ve hata ise dahi bu fakîri sûretâ dost ve hayr havâh ittihâz ettikleri için mu'arrız-ı sadâkatde tekrar takrîre mübâderet ile elhâletü hazihi kesret zulmünüzden nâşî umûmen sükkân-ı beledân-ı nâlân ve merâtib ve mevâcibden mahrumiyetleri sebebiyle kâffe-i askeriniz devletinizden rûkerdân ve bundan böyle Françeliye timûr kapudan asker emrârı aşân olduğundan gayrı birer bahane ve da'vâ-yı muhabbet ile diyarımızda adamlarını teksir etmekde olduğu ve adamları hafî ve celî sâde dilan A'câm ile ülfet ve mu'âşeret ve hatta konsolos-ı sâbıkları olan Lablanoş doğru İstanbul'a gitmeyüb mücerred seyr ve rû'yet bahanesiyle İsfahan'a gitmeğe akd-i niyet etmekle bunlar karîben ya hayli ve desise veyahût harb sûretiyle bir fesâd icâd edegeldikleri nümâyân ve bâ husûs konsolos ve tercüman-ı mersûmân bend-i sâlisde

tahrîr olunduğu vechile bu fakîre bu ma'nayı şöyle böyle ifâde ve takrîr edüb bunlardan tahaffüz-kâr erbâb-ı iz'ân iken Rusyalı musâlahası ve ehliyle Fransalıya bu mertebe meyl ve rağbetinize istiğrâb ederim "İlâc vâkı'a pîş uzutû' bâyed gerd" hele evvel emirde ahâr kârî mülâhaza ve diyârınızı şer ve mazarratlarından muhâfaza etmeniz hakkınızda hayırlıdır deyu vâkı' hâli tavsîf eylediğimde akl ve ferâsetde kendüye cümleden akdem ve re'y ve tedbîrde Eflatun-ı a'lem add edüb kemâl-i hamk ve denâ'et ve ziyâde mefâsîd ve habaset ile muttasîf olan vezir-i a'zamları Mîrza Şefî' bu fakîre i'tirâz ile ya siz Françeli niçin bu mertebe hürmet ve rağbet edersiniz diyecek bu hakîr dahî ekâlim-i mu'tedile-i Osmaniye sizin ikliminiz misillü sagîrû'l-inhâ ve düvel-i nasârâdan müberrâ olmayub her canibimiz düşman ve i'dâ ve kâr ve i'mâlimiz cemî' zamanda muktezâ-yı şer'-i kavim üzere küffâr ile mücâhide [s. 10] ve gavga olub bunlardan biriyle cenk üzere iken bizimle mahdûd düşman ile hem dîn olmaları hasebiyle bize ihânet ve hasmımız canibine i'ânet etmeleri mahzur ve muhâzir-i sâ'ireden varestede olmak tedbiriyle diğerlerine bi'l-iktizâ mudârâ ve anların etvâr ve gerdârına ez kadîm vukufumuz olmağla dâ'ima basiret üzere mu'âmele ederiz yohsa anlardan dostluk ve menfâ'at ümidiyle siz gibi bilâ-müci'b bunca mesâfe-i ba'ideden ihtiyâr ta'ab ile kendi memleketimize düşman da'vet ve celb etmiyoruz dediğimde cümlesi Yenizbân (?) Efendi rast söylesin ve güftârın bize dostlukdur ve Rum devletiyle bize ittîfâk ve ittihâd vacibdir zira dîn karındaşı ve hemcivârız deyu bu kullarını tasdik ve bakalım nice olur deyu hatm-i meclis ve güftâr ve ol vakitte Françeden gelmek üzere olan Garden nam ceneralin vusûlünden sonra tanzîm ettirecekleri musâlahâ maddesinin neticesine intizâr ve kâffe-i kelimâtını her bâr şahlarına arz ve ihbâr edegeldikleri.

Sûret-i müzâkere-i ahvâl-i musâlahâ-i İranyân ve keyfiyet-i tavassut-ı pür mazarrat-ı Françeliyân bâ-şehzâde-i Abbas Mîrza ve beyân-ı tahîran dirân-ı vülâ (?)

Bu fakir Tahran'dan avdet ile Tebriz'e dâhil olduğum günün ferdası Tebriz'den Tahran'a azîmet eden Françe elçisi Garden nam ceneral ile veliahd olan Şehzâde Abbas Mîrza çendrûz her bir husûsu müzâkere ve mersûmun sûrisine filcümle tahsil-i vukûf etmiş bulunduğundan şehzâde-i müşârünileyh bu fakir ile lede'l-mülâkât afâkı musâhabet Devlet-i Aliyyeye arz-ı hulûs ve muhabbet-i sohbetlerinden sonra efendi-i Françeli memâlikî Rumdan asâkir-i vâfire imrârını teklîf etse acabâ razı olur mu deyu lede's-su'âl bunların beyninde güzâr-ı şerîr olan mu'âmele ma'lûm-ı hakîrânem olmayub evvel [s. 11] emirde bin dürlü kelimât-ı muvazzaha ve cevab-ı bâ-savâb irâdına cür'et edemediğimden Şahım bendenize Devlet-i Aliyyede edenî bir nevger ve böyle umûr-ı mu'azzamadan bî-haber olduğuma mebnî bu su'âl-i şerîfinize cevab-ı kat'î veremem ancak Rusyalı muharebesi için kendi memleketinden getüreceği külliyetli askerini Nemçe ve Rusya diyarlarından imrâr-ı vakte muhtâç olmağla serî'ân erişdirmek için memleket-i Osmaniyyeden güzârını lede'l-istid'â canib-i Devlet-i Aliyyeden ber veçhile rızâ verilmeyüb fakat bir iki yüz nefer okciyâl ve mühendis makûlesi ameleleri Bosna tarafından geçirmek için bir za'îm ta'yîn olunduğu evfâh-ı nâsdan mesmû'um olmuş idi bu haberin sıdk ve kizbî ve ba'dehu nusûret kesb ettiği ma'lûmum değildir dediğimde efendi bu tekliflerini tecvîz ber veçhile câ'iz değildir ve Rum

devleti dahi buna razı olmamak gerekir diyecek bu fakir mukaddemâ bi't-te'emmül fehm ve ihsâs ve konsolos-ı sâbıkın sıyak ve sîbâk kelâmından idrâk ve ifirâs eylediğim imrâr-ı asker tekliflerini ceneral mersûm şehzadeye irâd etmiş olduğunu cezm ve teyakkun ile şahım umûmen tâ'ife-i Efrenciyenin ve husûsan Françelinin hayli ve desiselerine nihâyet ve gâyet yokdur böyle külliyetli asker idhâli şöyle dursun mümkün olduğu sûrette bir neferini mülke takrîb ve idhâl câ'iz değildir bunlar Venedik ve Nemçe misillü kaviyyü'l-iktidâr nice nice devletleri şöyle ve böyle hayli ve desise ile mağlub etmişlerdir deyu pend-i râbi'de yazdığım tafsilâtı yegân yegân takrîr ve beyân ve Devlet-i Aliyye onların bu tekliflerine kat'an razı olmayacağını ifade ve iyân eyledim müşârünileyh tekrâr cevâba ağaz ile bir kaç sene mukaddem Hind canibinde olan İngiltereliden devletimize gelen büyük elçi mukâbili tarafımızdan ol tarafa gönderilen Nebi Hân nâm büyük elçimiz geldikde siz Tahran'da idiniz anımla musâhabet ettiniz mi dedikde hân-ı mezbûr bu fakîr ile bir hanede misafir olmak hasebiyle Hind'in ihtilâl ahvâlini ve kendüye bir kaç bin asker terfik olursa bütün memâlik-i Hindî şahları için sehûletle teshîr [s. 12] edeceğini ister istemez bi'd-defe'ât nezd-i hakîrânemde takrîr ve tezkîr etmişken belî şahım hân-ı mezbûr ile bi'd-defe'ât mülâkî oldum ancak umûr-ı mülkiyyeye dâ'ir sohbet etmedik deyu meramından tecâhül eylediğimde Hind'in mecmû' halkı devletimize bî'ate hâzır ve hemân tarafımızdan bir ordu irsâline nâzırlar idüğünü hân-ı mezbûr takrîr eder zira İngiltereli ile emr-i dinde mübâyenet ve sâ'ir hükkâm ve tâ'ife-i Afgan zulmüne adem-i kudretlerinden nâşi edenî himmetle teshîr olunur acaba ol tarafa sefer ettiğimiz sûrette bir gûnâ zarar ve hatır vukû'u melhûzunuz mudur dedikde mukaddemâ Tahran'da ba'zı bî iz'ânın güftârından istiş'âr ettiğim veçhile Françelinin bu taraftan asker imrârından muradımız fakat İngiltereliden ahz ve intikâm içindir yohsa tevsî-i dâ'ire-i memleket ve iktisâb-ı menfe'at için değildir memâlik-i Hind size mülâsak ve münâsib olmağla cümlesini size terk ve i'tâ ederiz deyu A'câmı itmâ' ve irzâ sadedinde iseler dahi diyâr-ı Hind'in teshîrinde aharın mu'âvenetine muhtâc olmadıklarını bu fakîre imâ mu'arrızında şehzâde-i müşârünileyh su'âl-i mezkûru irâd eylediği meczûm-ı abidânem olacak şahım vüs'at dâ'ire-i devlet beherhâl mücib-i iştiğâl ve mihnet ve istihkâr-ı hasma bâ'is-i nedamet ve derdest olan mülkün muhâfazasında mübâlât ile tama'-ı dünyeviyeden ötürü ahar bilâd ve ibâd üzerine sefer açmak ve neticesi meçhûl olan seferi hazıra tercîh etmek sebep-i vehâmet idüğü ma'lûm-ı erbâb-ı tecrübe ve basirettir bu makûle elçi itmâmı veyahut aharın mu'allel bi'l-igrâz sevk ve evzâ'ı takrîbiyle hâlâ mülkünüzde i'dâ-yı din durur iken semt-i ahara sefer etmek nice tecvîz olunabilir Rusyalının def'î tedbîr buyurulmuş ise anı bilemem deyu musâlahaları keyfiyetinden istihrâc eylediğimde ey efendi düşman mülkden çıkmadığı ve vilâyetinizden şu mikdarım mührünüz ile yedlerinde ibka edin denildiği sûrette musâlaha nice mümkün olabilir memleket gasben yed-i düşmanda iken âkıbet kâr mülâhazasıyla insana girân gelmez ama mühürle teslim-i bilâd bize pek müşkil geliyor bu olacak iş [s. 13] değildir dedikde i'dâ' ile mağlûben musâlaha her devlette ve cemî' zamanda ola gelmiştir hatta zaman-ı sa'âdet-i hazret-i şefî'ü'l-ümmette bile ihlâfa taslît ve hezar-ı hikmet zımnında musâlaha-i Mekke-i mükerrerme vak'ası vukû'bulmuşdur ehven-i şerrini ihtiyar irdaesıyla ba'zı memleketleri

düşmanda ibkâ ve biavni'llahî te'âla müddet-i kalilede mühimmât-ı seferiye ve umûr-ı askeriyyeye kemâ yenbagî nizâm verilüb yine yedlerinden istihlâs olunmakta ba'is yoktur dediğimde efendi hiç bir kere sulh olduktan sonra fesh-ı musâlaha irtikâb olunur mu deyu da'vâ-i merdânımı ve metanet ettikde fakir dahi mademki düşman din-i memleketinize bu mertebecik yol bulmuşdur taraf-ı şahanenizden fesh-i sulh-i ârini ihtiyara hacet koymayub aralık aralık tekâlif-i şâkka ile kendüleri esâs-ı sulhu hedm ve sizi harbe müdâvim ederler dediğimde müşârünileyh tekrâr ağaz güftâr ile Rum devleti hâlâ Rusyalı ile musâlahaya nizâm veremeyüb Françe bir veçhile kabûl olunmayacak bahane irad ve şu güne sened taleb ve böyle cevap ederek üzerine almayub ol tarafın işi dahi düçâr-ı ukde-i teşviş olmuş mefhûmlarını mübâlağa-i A'câmiye ile tezkîr ettikde şahım Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâr cemî' düvel-i nasarâ ile hemcivâr ve ber muktezâ-yı şer'-i şerîf herbâr-ı küfr ile cenk ve harb üzere olduğu emr-i âşikârdır Rusyalı ile musâlaha sûreti de olmadığı takdırce İngiltere ile muhârebe sâ'irlerinden ehven ve eshel ve Devlet-i Aliyye muharebeden bî fütûr ve keseldir hemân musâlahaya sizler bir rabita verüb şu düşmanı aradan def' buyurun dedim hoşumdu ya Hüdâ bâk ehl-i imandır bakalım nice olur deyu sadedi semt-i ahara tahvîl ve bir müddet dahi zikr-i âti Bâyezid ve ekrâd vak'alarını müzâkere ve mübâhase ile meclisi tekml eylediği.

[s. 14]

Hülâsa-i istiş'âr bende-i nâtuvân ez tekâlif-i bâride-i Françeliyân der mukâbele-i tevassut-ı musâlaha-i Rusyalı ve İranyân

A'câm Françe askerini memleketlerinden imrâra kâ'il olmak ve Françelinin zâhir aksâ-yı merâmı mücerred İngiltereliden ahz-ı intikâm olmakla bunlar ol âmâlî istihlâs ve iklim-i Hind'den âverâde-i yed-i istilâ edecekleri memâlik-i bî ahsâ-yı imrâr-ı asker ve ma'iyet-i bi's-sefer mukâbelesinde ve isbât-ı müdde'â-yı mehabbet zımında tamamen A'câma teslim ve i'tâ eylemek ve Rusya dahi memâlik-i Acemi istilâ ve yedlerinde hıfz ve ibka için bunca seneden beri hezar-ı zahmet ve mihneti ve lâ ye'ad masarîf ve külfeti mürtekip ve elân A'câma bi'l-vücûh galib oldukları için memâlik-i mezbûreden bilâ avz külliyyen kefi yed etmeleri teklifini kanun-ı düvele muhalif ve resm-i ittifaka mugayir olduğundan memâlik-i mağsubelerinden Tiflis ve Şemâhî ve Şirvan ve Demirkuyu Derbendi ve sâ'ir bu makûle metin ve vâsi' ve keşirü'l-menâfi' memleketler kemâkân yedlerinde kalmak üzere taraf-ı A'câmdan memhûr sened verilmek ve Şoşa ve Banbek ve Gümrü ve sâ'ir bu misillü Revâna münasib vilayetler dahi Aceme red ve i'âde olunmak şartları ve şurût-ı sâ'ire-i mutasavvıra ile musâlahaya taleb olurlar ise Rusyalıya belki ilhâh ve ibrâm ve sa'y bilâ kelim ile ber takrîb söz anladıb bi't-tevassut bir nizâm verebileceklerini ve bu sûretlerde razı olmadıkları sûrette Rusyalı inadlarına musırr bir kavm-i muzırr oldukları için madde-i musâlahayı kat' edemeyeceklerini ve fakat dostluğa hürmeten Hind'den istilâ edecekleri memâlik ve araziyi bunlara teslim ve i'tâ ve asker terfîk ederler ise ol bâbda vâki' olacak masâriflerini mahsûl-i Hind'den ma' ziyâdetin eda edecekleri me'al ve mefhûmunu ceneral

mersûm şehzâdeye enbâ ile Tahran'da dahi bu ma'nâyı inhâ edeceği şehzâdenin bâlâda mestûr takrîr ve ifadesinden ve Tebriz'de sakin müsteşâr devletin tezkîr ve takrîrlerinden istiş'âr olunduğu.

[s. 15]

Beyân-ı sa'y-i güleş şehzâde-i reşîd berâ-yı vaz' ihdâs-ı nizâm-ı cedîd

Müsâ'ade-i karabahtla bilâ mezâhim nâ'il-i tâc ve taht olan Şâh-ı müşârunileyhin kâffe-i i'mâl ve etvârı tezevvüc ve tezeyyün ve idhâr-ı cevâhir ve hazâ'inden ve cemî' if'âl ve girdârı tafâhîr ve tekebbür ve zîr-i destâne zulm ve tecebbürden ibâret ve nizâm-ı mülkiye ve mu'âmele-i mülkiyeden gafil ve evâmir ve nevâhi-i ilahiyeden bi'l-külliyeh zâhil hasîs ve denî bir râfıza-i bed hilkat olub ancak selefi Hâdim Şah'ın idâresi ve bi'l-vücûh istihkâkı sebebiyle veliahd ettiği hâlâ Tebriz hâkimi olan oğlu Abbas Mirza her ne kadar hadesü's-sen ise dahi güya bir şeyh miş gibi hevâ-yı nefsâniyeden ve ihtirâ'-ı ebniye ve zibâyış-i elbiseden müctenib ve pederine nisbetle fi'l-cümle adl-i vidâda râgıb ve erbâb-ı kâmile muhibb olduğundan gayrı zikri ve fikri takviye-i esâs-ı saltanat ve tevsî'-i dâ'ire-i memleket ve tedârikât-ı esbâb-ı galebe ve hükûmete ma'tûf ve kâffe-i evkâtı sayd ve şikâr ve tehiyye-i edevât kâr-ı zara masrûf olub evfâh-ı nâsda güya illet-i cû'a ibtilalâri illetinden ve hakikatte hafiyen akd ettikleri rişte-i mütâreke ve muhabbete binâ'en bir sene mukaddem Tiflis'de olan Rusyalıdan firâr sûretiyle Tebriz'e vârid olan iki yüz nefer Rusyalı vilayetleri ve mukaddemâ Françeliden celb ettikleri hinde nefer mu'allim ve mühendis mübâşeretleriyle mu'allim asker tedârikine ve memâlik-i Devlet-i Aliyyeden tüccâr vesâtetiyle yük yük mübâyî'a eyledikleri nühâs ve timûrdan toplar ve gülleler isâğa ve i'mâlîne ve top ve cephâne arabaları tanzîmine ve barut tophane mübâderet ile bir seneden beri Azerbaycan memleketlerine tevzî' ve günâgûn tehdîd ve te'kid ederek aynen ve bedelen tedârik ve tahsil ve elbise ve hey'etlerini tebdîl ile saltata tesmiye eylediği tahmînen üç bin nefer mikdârı askere gereği gibi muhârebe-i Efrenciye san'atlarını ta'lîm ettirdüb külli yevm icrâ-yı snâyi' ettirmeğe ve bir taraftan dahi bir nev'î askerî teksîr ve tevfirine mezîd-i sa'y ve ihtimâm etmekde olduğu diyâr-ı Acemde şâhân-ı [s. 16] sâlifé zamanlarından mahlû' pederinin Tahran'da te'hîr ve canib ve şehzâdeye tesîr eylediği yirmi otuz kıt'a top ve havânlarından mâ'adâ şehzâde-i müşârunileyh şimdiye kadar kırk elli kıt'a çarha ve obüs topları ve havânlar isâğa ve arabalar inşâ ve hayli barut tabh ve timûrdan gülleler tanzîm edüb elân istikşârına sa'y bî-şimar üzere idüğü.

Vukû'-ı hicnet ve mahzûr der imrâr-ı bâkır ve timûr bedyâr-ı A'câm bedgirdâr

Memâlik-i İran'da envâ'-ı me'âdinden hiç bir nev' ma'den bulunmadığından darbhâne-i müte'addidelerinden i'mâl ve eyâdi-i nâsda isti'mâl olunan Fülûs nâm bakır mangırın ve yaptıkları top ve mühimmât-ı nühâsiyye ve âheniye ve üsrübiyyelerinin bakır ve âheni ve kurşununu Devlet-i Aliyye me'âdin mühevvilinden iştirâ ve kat' ve tezvîc ettikleri akçenin sîm ve zerini ticâret sûretiyle kezâlik Devlet-i Aliyye ve düvel-i sâ'ire nükûd-ı

meskûkelerinden tedârik ve peydâ edegeldikleri zâhir ve kendi akçelerini gulüvv revâci takrîbiyle diyar-ı ahara ihrâc etmedikleri misillü Devlet-i Aliyye nükûdu dahi bir sûrette ol taraflara irsâl ve nühâs ve timûr ve kurşun dahi bey' ve îsâl olunmadığı takdîrce sarf edecek bir akçe kat' ve edevât-ı harbiye ve levâzımât-ı sâ'irelerinden bir şey-i hayr i'mâl ettirmeyecekleri ve ol bâbda Devlet-i Aliyyeye şiddet-i ihtiyâçları bahir iken muktezâ-yı cibilletleri üzere şerm ve hayâ cânib-i diğeri istihkâr ve kendi nükûdu âlât-ı harbiyeleri ile mübâhât ve iftihâr ettikleri ve elhâletü hazîhi tophane-i âmire ve kerhâne-i sâ'irede isâğa olunan envâ'-ı top ve havanlar ve tersâne-i ma'mûrede yapılan kalyonlar ve mühimmât-ı harbiyye-i sâ'ire için Devlet-i Aliyye külliyyetli nühâs ve timûr ve kurşunun lüzûmu derkâr ve bunların killeti sebebiyle ibadullah dahi müzâyakaya giriftâr ve diyâr-ı Aceme bunlar bey' olunmadığı takdîrce şurût-ı ahidnâmeğe mugâyireti ve ahar gûnû bir mazarratı olmadıği cümle indinde âşikâr iken Erzurum ve Trabzon misillü eyâlet valilerinin [s. 17] musâmaha ve müsâheleleri sebebiyle ma'denlerimiz mahsûlünden devletimize lüzûmlu eşyâyı düvel-i sâ'ireden husûmetleri hüveydâ olan düşman-ı za'ife irsâl birle istikmâl-i esbâb-ı mukâbelelerine mu'avenet kabilinden olduğuna bin'ên gümrüklere takrîben ve tahminen senevi terettüb edecek yirmi otuz bin guruş mikdarı kesrden sarf-ı inzâr ile Erzurum ve Bayezid ve Kars ve Van valilerine hitâben iktizasına göre mü'ekked evâmîr-i aliyye gönderilerek diyar-ı Aceme bakır ve timûr ve kurşun imrârı külliyyen men' ve ref' buyurulduğu sûrette Devlet-i Aliyyeye bi'l-vücûh menâfi'-i hafiy ve fevâ'id-i celîle hasıl olacağı.

İcmâl-i evsâf-ı zulm ve setm-i şâh-ı Acem ve sebep-i teneffür-i ra'iyet ve asker ve hadem

Şâh-ı bî-merhamet kemâl-i adl ve nısfet ve şer'-i şerîfe ziyade ri'âyet ile payidâr-ı kuvvet ola gelen emânet-i kübrâ-yı saltanatı kesret-i cezâ'en ve defâ'ine mevkuûf olmak i'tikâdına düşüb mülklerinde cizye ve a'şar-ı şer'iyye ve me'adin ve gümrük misillü varidât-ı kanuniye olmadığından ve tînet-i fitratı hars ve tam' ve zulm ve setm-i eczâ-yı mezmûmesiyle mürekkeb ve mürtesim ve ol diyarlarda ahkâm-ı şer'iyye mefkûd ve kâl-adem olduğundan şimdiye kadar envâ'-ı mezâlîm ve te'addiyât ve nâ mesbûk teklifât ile cem' ve idhâr birle alâ rivâyet kurb-ı Tahran'da vâki' lede'l-iktizâ karar ve tahaffûf nev'inden olduğü Cankâlistan-ı Mazenderân isminde kâ'in maskat-ı re'si olan Esterâbâd kasabasında ve Tahran'da tenvin ve tahzin ettiğü yirmi iki kürûr-ı nükûda ve haremî dâ'iresinde ve nisvân-ı kesîre yedlerinde mevcûd cevâhir-i nâ-ma'dûdeden gayridir deyu ister istemez bu fakire irâ'e eyledikleri mücevherât-ı giranbahâ-yı bî ahsâyâ adem-i kanâ'at ile peyderpey cem'-i mâl ve ibkâ-yı fevâhiş bâl için Haccâc (ümerâ-yı Emeviyyeden ve zâlim-i şehîr ve şerîr) ve Zahâk'ın (mülûk-ı kadime-i Fars'dan olub zulm ve şiddeti ile meşhûr) iritkâb [s. 18] ve inhimâk etmediğü ve hatırlarına gelmediğü te'addiyât ve mezâlîm ve tekâlîf ve cerâyim ile umûmen ahâli-i İrani zâr ve nâlân ve mevâcib ve merâtibleri kat' ve ref' ve mâllarına tam'an edenî bahâ ile ihlâk ve ref' sebebiyle kâffe-i asker ve hademesini kendüden müteneffir ve rügerdân ettiğü ve Azerbaycan'a musallat olan Rusyahlar Hâdim Şâh'ın ve Şâh-ı lâhık-ı müşârünileyhin zahm-ı hûrda ve zulm-i dideleri olan Ca'fer Kulu Hân'ın ve Tiflis canibleri

sükkâmın delâlet ve da'vetleri ile bilâ cenk ve cidâl gelmiş oldukları ve şimdiye kadar vâki' olan muhârebât-ı müte'addidelerinin bir iki defasında Abbas Mirzâ'nın sa'î ve tedbiriyle askerleri galib gelüb mâ'adâsında bi't-tabî' arzan mağlûb oldukları ve cevânib-i A'câm'da vâki' düvel-i İslamiyyeden beri azıcık hareket etse bîşek cümlesi ol tarafa meyl edeceklerinden kat'-ı nazar inde'l-muhârebe Rusyalı ile muvâfakat ve devletlerine ihânet etmeleri vâhimesinden ötürü mersûmlar ile cenge cür'et edemedikleri ve İran halkı diyaretinden hâlî ve Müslümanlık hemân dillerinde cârî olmak hasebiyle kalben ve kalben Rusyalının gayretkeşleri oldukda ve şâh-ı müşârünileyhe her bâr-ı asker her ne kadar efkâr olur ise ümid-mâl ve âmâl-i şîpâyîş hâl ziyâde cenge mecbûr ve lede'l-zarûre cesur olur deyu hilâf-ı akâyid nâs lâf ve kezâf ettiği ve müşârünileyhim hükkâm ve hüddâmı kâ'ide-i pişeyn-i A'câm üzere şimdiye katl ve i'dâm etmeli iken evladı müte'addid ve ekseri bir semtîn hükûmetleri müteferrid ve mütemerrid olub encâm-kârda da'va-yı saltanat veyahud sûret-i gaybuye ile ümid-i necât olmadığından kimesne bu kâra cesaret edemediği ve Şah'ın vefâtından sonra varis-i saltanat olan evlâd-ı kesîre birbirine husûmet ederek memâlik-i İran-ı viran ve zemâm-ı saltanat-ı Müslime idi ecnebiyân olacağından iştibâh olduğu ricâl-i devlet veyâ bendegân-ı serâ'ir-i saltanatdan eyüce görüşdüğüm ve inde'l-avde [s. 19] hânelerine konduğum ba'zı kesânın me'al-i makâl-i sâdikalarından ve delâ'il-i sâ'ire-i sâ'ikalarından tahkik kerde-i benedeği idüğü.

Beyân-ı keyfiyet-i Abdurrahman Paşa-yı fezâhat intimâ ki ender sû-yı Bağdad ez zümre-i mîr-i bilâd-ı ekrâd

Şâh-ı gümrâh semt semt memâlik-i cesîmesinde hâkim olan evlâdından ma'adâ sâ'ir bilâdda olan bil-cümle hükkâmın ve ashâb-ı nüfûz ve zükkâdan olan kâffe-i ihvânın ve hüddâmının dağdağa-i hurûc ve tuğyânların der emân olmak mülâhazasıyla ya evlad veyahud iyâlini rehn-i tarikiyla Tahran'da tevkîf ve te'hîr ve bu makûle ashâb-ı ezhân dahî diyarları mahsûlünden sâliyâne ve pişkeş nâmıyla senevî edâsına müte'ahhid oldukları nükûdu beher sene id-i nevrûzda bi'n-nefs getürüb şâha teslim ve isterler ise rehinlerini tebdîl ettikten sonra anlar ya ibkâ veyahud ahar mansıb tevcihî ve hil'at iksâsıyla i'âde ve tesyîr edegeldiği ecilden Bağdad behşet âbâda tâbi' Kürdistan hükkâmından ma'dûd olan Baban nâm-ı diğêr Karacavîrân mutasarrıfı sabık Abdurrahman Paşa Bağdad valisi sabıktan iğrâz ile taraf-ı şâha iltica ettiği esnada ânın dahi bir nefer oğlunu rehin tarikiyle Tahran'da tevkîf ve Devlet-i Aliyyeden bi'l-istid'â ruhsat-ı seniyye istihsâliyle kendüsünü vilâyetine i'âde ve vilayeti mahsûlünden bu mukâbelede beher sene beynlerinde ma'hûdü'l-mikdar nükûd-ı sâliyânî nevrûzda getürüb i'tâ ve hil'at iktisâ etmek şartıyla ihvânın sâ'ire i'dâdına idhâl etmekle paşa-yı mezbûr ol zamandan beru şart-ı mezkûre kemâliyle ri'âyet etmekte olduğu ve bi'l-cümle Bağdad ve havâlisi halkı nazarında bu hareketi sebebiyle mezmûm ve menfûr ve Tahran'da olan oğlu adem-i ri'âyet ve mezâhibde mübâyenet hasebiyle mukadder ve mahkûr olduğunda paşa-yı mezbûr [s. 20] bu kere ondan nadim olmuş ise dahî rehinini tahlîse çaresi olmadığından ve hil'at-i ekrâdiyyesini evvelen bi'l-istihsâl imâle ve rücû'-ı nefsine kıran geldiğinden bi'z-zarûr sabr ve tahammül eylediği

Tahran'da olan oğlunun ve adamlarının ve zikr-i âtı maslahat Kars'da Yusuf Paşa indinde mukîm-i divân kâtibi Kasım Efendi'nin güftâr ve etvârından cezmen ve yakînen ma'lûm-ı bendegi olduğu ve mezbûrun oğlu yed-i canibine i'âde ve ircâ' olunmak husûsu Mirza Şefî'a getirdiğim mektûb-ı sâmi'de sathîce mestûr ve bu husûsda oldukça taraf-ı âcizânemden dahi sa'î olunması hâmil olduğum ta'lîmnâmede mezkûr olduğundan bu fakir ibtidâyı emrde şehzâde Abbas Mirza'ya ve vezirine bu madde-i nârikâne tezkîr eylediğimde bizim bileceğimiz iş değildir Tahran'a vusûlünde müzâkere ile cevâbı ol taraftan verilir dediklerine mebnî Tahran'da bir iki def'a mezbûr Mirza Şefî'a Abdurrahman Paşa'nın sizinle bu gûne mu'âmesi devletimizin künhüyle ma'lûmu olmayub fakat hîn-i hareketinde makam-ı ulyâ-yı riyâsetden Devlet-i İraniyenin iltimâsına binâ'en Bağdad valisine yazılıb Abdurrahman Paşa mahalline ik'âd ve te'mîn olundu. Eğer oğlum hâlâ anda ise fimâ ba'd meksini müci'b hâlet kalmadığı ile avdet ettirilsin deyu bu fakire tenbîh ve tezkîr buyurulmuş idi. Tahkîkime göre paşa-yı mezbûru âdetâ ihvânîn-i İraniyye zeyline Devlet-i Aliyenin mülk-i mevrûsu sâliyâne vaz'ıyla bayağı memâlik-i A'câmiye silkine idhâl buyurmuşuz bu ise da'vâ-yı hulûs ve muhabbetinizi menâfi ve bendeniz te'kid-i muhabbete me'mûriyetim hasebiyle bu husûsu vukû'u üzere Devlet-i Aliyyeye ifâde etmez isem dahi taraf-ı ahardan mesmû' buyurulub bi'l-ahâre fesâd zuhûruna bâdî-i âdî olacağı zâhirdir zira filan tarihte Bağdad valiliği hevesiyle Şâh Abbas-ı Sâni-i Safeviye mürâca'at eden Bekir Şubaşı'ya serasker Hafız Ahmed Paşa tarafından Bağdad menşûru verildiği anda nân ve ni'metiyle perver-i şiyâfte olduğum [s. 21] Devlet-i Aliyye'yi biragub ecnebi baş indirmek fedâ-yı cân ve dil-i müşekkil imiş deyu şâh-ı müşârünileyh cânibinden ikrâh etmesinden nâşî Bağdad bu cânibden istilâ ve akîbinde Sultan Murad-ı Râbi' hazretlerinin himmet-i pür meymenetleriyle istirdâd oluncaya değin ne kadar canlar heder ve umûmen diyar-ı İran zir-i vezir olduğu kütüb-i tevârihde mestûr ve esrûş-şürûr ısgarhâ misilli elsine-i nâsda mezkûr ve mütedâ'irdir ve mezbûr Abdurrahman Paşa'nın divân kâtibi Monla Kasım müddet-i vâfireden berü ve hâlâ Yusuf Paşa hazretlerinin ordusunda kâ'im olmağla bi'd-defe'ât nezd-i hakîrâneme gelüb fedâ-yı cân adîmü'l-îmkân olduğundan ve velî ni'metimiz olan Devlet-i Aliyye tarafına firâra ve câh ve civarımıza bir mültecâ bulamadığımızdan bi'z-zarûr A'câma ubûdiyet ve me'lûf olduğumuz ve bir tarafa verdiğimiz vergü i'tâsı ve gerü ibkâsı ve nevrûzlarda hilâf-ı mezheb ve ayîn hil'at iktisâsı misillü mesâ'ibe cesaret ettik bu balalardan istihlâs niyâzıyla efendimize mürâca'at ve hayli zamandan berü dâ'iresinde ikamet ediyorum bir fâ'ideyi müfid olmadı ve senin me'mûriyetin husûl-i me'mûlümüze sebep ve alet olacağı ma'lûm olmağla makâsıd-ı sâ'iremizden kat-ı nazar fakat Karacaviran sancağı Bağdad'a merbûtiyetden ihrâc ve sâ'ir elviye-i müstakile misillü taraf-ı Devlet-i Aliyyeden ferman ile paşama tevcih ettirüb bu makûbelede Vehâbi üzerine sefer ve azîmet ve Devlet-i Aliyyeye vesâ ki mâlen dahi hayli hizmet eden ve bu töhmet sebebiyle Devlet-i Aliyye i'timâd etmez ise paşam indinde lâşey-i makûlesinden olan evladını feda ve vilayet-i A'câmı talan ve yağma ile i'timâd-ı külli i'tâ edeceğine kefil ve rehin verir deyu bu fakir rica ve vâki' hâli enbâ ettiği ve paşa-yı mezbûr be'îne-i bekr subaşî misillü tarafeyni elden bırakmayub size bu gûne ubûdiyet etmekte ise Devlet-i Aliyyeye

dahi bu vehile hidmet ve rakib arz etmekle aharü'l-emr bir fesâd îcadına sebep olacağı bâhirdir deyu tavzih-ı merâm ve tevşih-i kelâm ederek keyfiyeti takrîr ve ifhâm [s. 22] eylediğimde efendi divan katibi yabana söylemiş şimdiki hâlde Devlet-i Aliyyemde bir Abdurrahman Paşa'nın oğlu gerek vilayetinde oturmuş gerek Tahran'da durmuş adem-i teklife binâ'en bir gûne ba'is yokdur devletimize maktû'an sâliyan i'tâsi hilâf olub hemcivar olmak münâsebetiyle fakat senevî bir mikdar peşkeş verir ve oğlunu i'âde edeceğizdir ve bil-cümle hudûdda olan hükkâm-ı şâhân-ı sâlife vakitlerinde olduğu misillü birer mikdâr peşkeş irsâliyle dâ'imâ ülfet ve müzâheret etmelidir dedikte hâzır-ı fezâhatlerini setr ve ihfâ sadedinde iken bozçğarmamak (?) ve fi'l-cümle kader-i i'tibârımı muhâfaza etmek için mu'ârıza ve muhâsana etmeyüb vâkı'â takrîrimiz nefsu'l-emre mutâbıkıdır sahâ-bevâ tehâ-devâ emri mantukunca tarafeynin hudûd-ı hükkâmı devleteyn-i aliyeteyn câniblerine hediye irsâl etseler ve ifade vehile paşa-yı mûmaileyhin oğulları i'âde buyurulsa mûcib-i tezâyüd-i muhabbet olur deyu taraf-ı bendegiden dahi sûret-i tasdik takrîr teklif ve irâd-ı cevab-ı latîf olduğu ve bunlar paşa-yı mezbûrun çakerlerinden mukaddem li-ecli't-tebdil Tahran'a tesbil eylediği Osman Bey nâm oğlunu Tahran'da tevkîf ve te'hîr ve Mehmed Bey nâm büyük oğlunu vilâyetine i'âde ve tesyîr etmişlerdir ve bir seneden ziyâde Rusyalı ile asla cenk etmemişler iken bu def'a çakerleriyle gönderdikleri mektûb habl-i uslûb-ı mağrûrânelerinden Abdurrahman Paşa'nın oğlunu i'âde ve Rusyalıyı bi'l-muhârebe şöyle ve böyle kahr ve fetâda etmek deyu durûğ-ı sarîh-i tahrîr izhâr-ı salâhiyet-i fahr ve gurûr ettikleri.

Keyfiyet-i mu'âmele-i vali-i Bağdad paşa-yı fesâd-ı pişte

Galiba taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Bağdad valisi sâbık Ali Paşa hazretlerine Acem ile imtizâc ve hüsn-i ülfet ve Abdurrahman Paşa'yı te'mîn ve oğlunu Acem'den [s. 23] taleb ile deyu yazmak veyahud bu çakerlerinin me'mûriyetimden haberdâr olmak veya ahar madde zımnında olmak ihtimâlından birisi için müteveffâ-yı müşârûnileyh Bağdad'da kethüdâlık ve kâ'imakamlık rütbelerini ihrâz etmiş müntefizân Bağdad'dan Derviş Ağa nâm Gürcüyü'l-asl sâde dil bir şahsı yüz neferden mütecâviz hadm ve haşm ve alâ rivâyet iki yüz elli kiselikten ziyade hedâyâ dahi şâh cânibine elçi ta'yîn ve irsâl ve akîbinde kendüsü ahrete intikâl etmekle mukaddemâ kethüdâsı iken bi'l-muhârebe Acem'e esir ve hâlâ tahsil-i eyâlet-i Bağdad ile merâmğir olan devletlü Süleyman Paşa hazretleri kemâkân ibkâ-yı me'mûriye ve ol taraf dahi husûl-i me'mûlüne sa'y ve gayret etmesi için esnâ-yı râhdâ mektûb erişdirdiği için elçi-i merkûm bu fakirden yedi sekiz gün mukaddem Tahran'a dâhil ve bâlâda mezkûr Mirza Şefi'in hânesine nazil olmağla iki üç def'a merkûm ile ictimâ' ve madde-i me'mûriyeti taharrî ve istihrâc eylediğimde Abdurrahman Paşa maddesi ve hemcivarlık münâsebetlerini tezkîr etmiş ise dahi esas-ı me'mûriyeti taraf-ı Devlet-i Aliyyeden Bağdad vâililiğini tahsil için istişfâ' ve isti'ânenen ibâret idüğü ve hatta bir gece Mirza Şefi' muvâcehe-i mezbûrede vâli-i sabıknı vefâtı sebebiyle Bağdad'a ihtilal vukû'ü nümâyân olmuş iken devleteyn-i aliyeteyn beyninde derkâr olan muhabbet muktezâsınca bu taraflarda Süleyman Paşa istishab birle lede'l-iktizâ irsal-i asker ve cihet-i

ahar ile ihânet olacağı beyânıyla emrine itâ'at etmeleri için gönderilen rakam-ı şâhîyi divan-ı Bağdad'da alenen kırâ'et ettirmek ve hudûdda olan hânlar dahi lede'l-mütâla'a asker irsâli ve ahar veçhile imdâd ve i'ânet etmeleri için rakamlar gönderilmek sebebiyle kimse harekete cür'et ve bi'l-cümle ahâli-i havâh-ı nâ-havâh tabi'iyet ettiklerini ve mezbûr Abdurrahman Paşa asker cem'iyile gû-yı sancak üzerine azimet etmiş iken bu taraftan tenbih ve tahrîr olunduğuna mebnî bilâ muhârebe avdet eylediğini ve taraf-ı Devlet-i Aliyyeden husûl-i mes'ûl için şefâ'at [s. 24] nâme gönderdiklerini bu fakire ifâde ve enbâ ve elçi-i mezbûr dahi bâ ta'lîm-i tasdik ve teşekkür ve senâ eylediği ve bu husûs-ı çâkerleriyle meb'ûs mektûbumuz tarafında Devlet-i Aliyyeye dahi icmâlen tahrîr ve imlâ eylediği ve elçi-i mezbûrun avdetinden sonra fakir Tahran'da iken müşârünleyh Süleyman Paşa hazretleri tarafından bâ-tahrîrât bir kaç itbâ'lû bir enderûn ağası dahi gelüb (cendudûd) (çendrûz ya'nî bir kaç gûn) zarfında avdet ettirdikleri mezbûrânın esas me'mûriyetleri cezmen ve yakînen ma'lûm-ı abidânem olmayub ancak Bağdad'da istikrârlarına mu'âvenetleri mukâbelesinde beher sene taraf-ı Şâha hediye nâmıyla birer şey göndermeğe ta'ahhüd (el-ilmu indallah) şurût-ı sâ'ireye dahi rabt etmeleri bâlâda best olan mukaddemâtdan ve fi'l-cümle intifâ'ları olan Abdurrahman Paşa hatırına adem-i ri'âyetle hasmı olan vezir-i müşârünleyh hazretlerine ihânet ve himmet etmelerinden ve paşa-yı mezbûrun oğlu Mahmud Bey'in suret-i zan ve işğâlinde îrâd eylediği kelimâtdan istiş'âr ve istidlâl olunduğu.

Ba'zı mülâhaza-i bende-i sâf-nihâd der hakk-ı hazret-i vâli-i Bağdad

Memâlik-i İran-ı kadîmden ma'dûd ve be-inâyetillah elmeliki'l-vüdûd hâlâ silk-i mülk-i padişahîde maksûd-ı A'câma karîb ve mahdûd olan Basra ve Bağdad misillü hâric râde Bağdad bilâdi istihlâs ve istirdâd ve bi'l-cümle şâhân ve sükkân-ı Acem'e ve bâ-husûs şâh-ı müşârünleyh iktizâ-yı murâd ve ezkâr ve efkârları bu merâmı tedbîr ve îrâd idüğü nezd-i âcizânemde meczûm ve cümle indinde ma'lûmdur. Bina'en alâ zalike bu matlûba mütehâlik olan şâh tarafından dâ'ima istiknâf ve ikrâh ve velî ni'am-ı âlem olan padişah-ı cihanpenâha sadakat kasdıyla A'cama buğzullah ferâ'izine ri'âyet-i vülât-ı memâlik hudûda vâcibe-i [s. 25] zimmet iken ve Bağdad valileri uzmâ-yı Devlet-i Aliyyeye beher sene irsâli mu'tâd olan birer boğça hediye-i nâçizin isâlinde cevâz göre ihmâl ve rehâvet iken bâlâda beyân olunduğu veçhile Bağdad cânibinden bir def'ada gönderilen hediye i'tâ ve şurût-ı sâ'ire ile taraf-ı A'cam'a meyl ve inhâ sahih olduğu sûrette akl-ı kâsır-ı âcizâneme göre vaktiyle Devlet-i Aliyyeye bi'l-vücûh mücib-i mehâzîr-i uzmâ olacağına binâ'en bu husûs etrafıyla tahrîr ve tedkik buyurulmak umûr-ı vâcibeden olduğu.

Sûret-i harekât-ı nârevâ-yı A'câm bî hayâ der hakk-ı hazret-i Yusuf Paşa ve istirdâd-ı emvâl-i mağsûbe-i fukara-yı Bâyezîd sû-yı A'câm anîd bâ taleb ser asker-i dilyer ve behûsn-i tedbîr-i fakîr-i pür taksîr

A'câm-ı hüsrân-ı encâm Devlet-i Aliyyeye şimdiki hâlde Rusyalıya dâ'ir ve sâ'ir mürâca'atları kalmak ve Devlet-i Aliyye kendi emr-i mu'azzamasıyla meşgûl olub fezâyih-i

cüzviye için aharnın te'dibi kaydına düşmemek fikr-i fâsidesiyle muktezâ-yı cibiliyetleri üzere cânib-i saltanat-ı seniyyeye alenen ihânet ve hıyânet etmeğe mübâşeret birle eyyâm-ı şitâda Kars ve Bayezid ve Van ve hengâm-ı kirmâde Hoy ve Revân câniblerini kışlak ve yaylak ve tarefeyne iddi'â-yı itihâd edegelen Selbigi (?) ve Zülâm tesmiye olunur iki aded aşiret-i ekrâd beyleri olan Abdal Hüseyin nâm beyleri taraflarına celb ile bir taraftan mezbûrân ve bir taraftan dahi Hoy hâkimi olan Karagöz Mehmed Hân sirkat ve şekâvet töhmetleri için mirân-ı mezbûrâne husûmeti ve taraf ve taraf-ı A'câm'a adem-i meyl ve muhabbeti bâhir ve bedîd olan Bayezid mutasarrıfı İbrahim Paşa'dan ahz-ı intikâm ve kerhen taraflarına celbe devâm için livâ-i mezbûr kazâlarına taslît ve anlar [s. 26] dahi havâli-i merkûme âdâtında mübâlağa ve tefrît ve lâ-ye'ad emvâl-i münheviye-i fukarâyı tamamen Hoy ve Revân taraflarına isâl ettiklerini ve kezalik Kars muhafızı maktûl Mehmed Paşa'nın Revân'a firar eden karındaşı Karabey'i istishâb ve hilâf-ı me'mûl bu misillü nice nice ef'âli irtikâb eylediklerini devletlü Yusuf Paşa hazretleri istiğrâb birle bi'l-lütf ve'l-ihsân haber noksan ettirmek için kurb ve civârda bulunan mezbûr serdâr Hüseyin Hân'ı dâ'iresi ve ordusu halkıyla ma'an Kağızman sahrâsında ordusuna da'vet ve sâye-i saltanat-ı seniyyede külliye'lü hediye i'tâ ve cihet-i ahar ile mükerrrem ve mültefet ve vâfir izhâr-ı kudret ve şöhet ettikten sonra hilâf-ı şurût-ı müsâlime tesâhib ettiğim mezbûrdan Karabey ve Abdal Hüseyin'i ve eşyâ-i menhûbeyi taleb idüb ol dahi etvâr-ı sıhriye evr-i güftâr-ı bâ-revâ irâdiyle muhâlefet ettiğinden kemâl-i mertebe-i infi'âl birle husûsât-ı mezbûre zımnında şehzâde Abbas Mirzâ'ya bâ tahrîrât Nuri nâm bir mu'teber adamını tesyîr ve bu fakire dahi mufassal ve meşrûh bir kı'ta emrnâme tahrîr buyurduğuna mebni çâkerleri birkaç meclis şehzâde-i müşârünileyh ve veziri Mirza Bezerk ile muktezâ-yı vakt ve zaman üzere mevâd-ı merkûme'î dermeyân ederek bi'l-ahare beş altı senden beru Bayezid'den firar etmiş re'âyaları gerü i'ade olunmak şartıyla fakat bi'l-cümle emvâl-i mağsûbenin istirdâdına ve Karabey hakkında dahi bi'l-muhârebe müşârünileyhin tatyîb-i fevâ'idine ve aşâ'ir-i mezbûre güyâ asıl kendi ra'iyetleri olduğu ve değil ise dahi mühîn-i cânibîn oldukları ecilden fimâ ba'ad arâzi-i Rum'a ayak basdırmak ve eğer tecâvüz ve te'addileri vâki' olur ise kurb-ı hudûddan kaldırub Horasan taraflarına getirmek mevâdına ırzâ ile yasakçıbaşı-i mezbûr Nuri Bey terfikan Revan Hanı cânibine ve iş ağası nâ'ibi olan Mehmed Bey bu fakir ile telhîsan Hoy tarafına ta'yîn ve irsâl ettirdikten sonra bu çâkerleri gelüb Bayezid'de zuhûr iden fakat kırk elli hâne mikdarı [s. 27] bî serûpâ re'âyâyı Acem tarafına isrâ ve Hoy tarafından gelen emvâl-i menheviye fukarâ-yı Bayezid ashâbına tevzî' ve i'tâ ettirildiği ve ba'dehu Revan cânibinden olan emvâl-i mağsuviye dahi bir rivâyette ve alâ rivâyete ma' noksan yasakçı başı ve Nuri Bey ile Bayezid gelüb ashâbına verildiği ve merkûm Karabey yânında olan mevcûd külliye'lü emvâl ve nükûdu Revan Hân külliye'nin zabt ve muktezâ-yı gurûrları üzere Yusuf Paşa hazretlerinin taleb ve tahrîrine ketm birle Rusyalıya firâr tedbîrinde olmak töhmetiyle mukayyed cânib-i şehzâdeye irsâl eylediği haberi Erzurum'da resîde-i sem'-i bendegî olduğu.

Mugâ'ir-i sulh ve selem ba'zı harekât-ı nâmerzıyye-i Acem

Hâlâ Rusyalıya tâbî' ve kemâl-i mel'aneti şâyi' Ca'fer Kulu Hâmı Acem'den hîn-i firârında dâmâdı ve Bayezid sancağı mutasarrıfı bulunan müteveffâ Mahmud Paşa livâ-i mezbûr mülhakâtından Kürdoğlu kal'esi dimekle arıf sa'bû'l-mürûr bir kal'eye ik'ad edüb ba'dehu bâ-irâde-i seniyye ol-hâvâli hükkâmının ve Acem hânlarının mübâşeretleriyle tard ve ib'ad olunduğu esnâda tekrâr duhûlünde hırâset desisesi ve mezbûr Karabey'in sevk ve i'ânesi sebebiyle kal'a-i mezbûreye duhûl eden A'cam ale'l-ân çıkmayub tevâbi'inden olan çend aded kurrâ'î perişan ve bir taraftan istihkâmına ihtimâm edüb her ne kadar istirdâdı murâd olunduysa ısgâ ve i'tâ etmediklerinden ve hudûd-ı mevcûd ekseri bilâd-ı hilkatı hîn-i feth-i hâkânide tatyîb ve A'cam'ı bu tarafa tergîb irâdesiyle kâffe-i tekâlifden mu'âf buyurdıkları için fakat rızâlarıyla valilerine senevî cüz'î hediye ve lede'l-iktizâ asker i'tâsı ve cihet-i ahar ile hizmet edegelen ra'iyet-i Devlet-i Aliyyeden Van sancağında vâkî' ehl-i sünnet ve pâk akîdet Hükârî ekrâdı bilâdından Caz nahiyesini çakerleri Tahran'da [s. 28] Şehzâde Abbas Mirza asker irsâli ile urdurub iki yüz neferden mütecâviz nisâ ve ricâl ve kibâr etfallerini sebî ve istirkâk ve Tebriz'de alenen bi'l-müzâyede tâ'ife-i A'cam ve nasâraya bey' ve fûruht ve sâ'ir Hükârî karyelerine senevî bin beş yüz re's ağnam ve bin beş yüz riyâl vermek husûsunu teklîf ve ağnâmı cebren tahsil ve meblağ-ı mezbûru bir kaç mâh te'cîl edüb tâ'ife-i mezbûrdan Van Bayezid taraflarından istimdâd ve isti'âne etmekte olduklarını ve mâriü'z-zikr Selbigi (?) ve Zülâm aşiretleri her ne kadar Devlet-i Aliyyenin kadîmi ri'ayetlerinden ise dahi bu tarafda istikrâr etmeyüb vülât-ı hudûd-ı tarafeyni tezvîr ve nifâk ile birbirine düşüb bu arada emvâl-i fukara'î garet ve bu töhmetlerin buldukları toprak sahibine izzu ve nisbet edegeldikleri Devlet-i Aliyyeye vechen mine'l-vücûh fâ'ideleri olmadığı ecilden hemen berâber getirdikleri Hüseyini ve aşireteyn-i mezbûreteyn halkını hudûdun ba'd vilayetlerinde iskân etmeleri veyahud anlar dahi Acem'den beraber getirdilüb bu Zâvek câniblerine celb ve ivâ buyurulması ve Koroğlu kal'asından ve Hükârî kurrasından kefi yed ve isrâ-yı mübeyyi'a aynen ve bilâ tasmin red ettirilmesi niyazıyla Bayezid'e ma'rûzât ve bir kaç nefer dâd-ı havâhân tehiye etmeli iken bu çakerleri der devlet-i efser evliya-yı ni'mâyı tasdikden muhâfaza vâridesiyle elhâletü hazîhi emvâl-i menheviye ked tedbîr-i fakîrânemle fi'l-cümle istirdâd olundu. Erzurum vâlisî devletlû Osman Paşa hazretlerinin verdinde-i himmetleriyle müsted'â-yı mezkûreniz ile dahi belki bu tarafda bir kalıba ifrâğ olunub Dersa'âdet'e müşteki irsâli tekellüfüne hâcet kalmaz ve bu havâlinin kâffe-i ahvâli valiler tarafından yazılmak kâ'ide-i külliyyeden olmağla re'sen ma'rûzât irsâlinde vâlî-i müşârünileyh infî'âl etmek ihtimâli derkârdır deyu şimdilik men' ve tevkîf ettirildiği.

[s. 29]

Sûret-i mu'âmele-i A'cam bâyin-i bende-i müstehâm ve beyân-ı hareket-i âklâne ayn-ı hâksâr derân diyâr

Müşârünileyh Yusuf Paşa hazretleri inde'l-azîme hâmil olduğum tahrîrât-ı sâmiyeleri lede'n-nazar bundan mukaddem Dersa'âdetden bunların bir ra'iyeti sûreti tarafımıza gelüb ibârât ve mazmûnu A'cam'ın da'va-yı kâzibe-i enâniyetlerine göre gayet dîn olduğ

tarafımızdan tahrîr ve hattâ iktizâsına göre tesvîd elkâbı tesyîr olunmuşdu. Bunlar yine evvelki sûrette yazılmağla herifler mütegayyir ve menfa'al olur deyu biraz hallerini beyân ve tavzih ve şehzâdeye olan mektûb-ı sâminin ünvânından bir kaç fukara'î hak ile tebdîl ve tashih buyurmuşlar idi. Vâki'â şehzâdenin divanda veziri Mirza Bezrek mektûb-ı sâmi-i mezkûre dibace ve üvânını tî ve terk ile yalnız metnî âretini cehren tilâvet ve ba'dehu bu fakire şehzâdenin şâmî cihânda şâyi' olmağla üvân nâme karâyinle hâsılı tahsîl kabilinden olmak mefhûmunu tezkir ettiği müşârün ileyhin kavlini te'yîd ettiğinden gayrı şâh-ı encâm tebâh evvel emirde tasdik-i saltanatı zımında bu çâkerleriyle kabil-i cânib-i padişah-ı cihân nâme-i hümayûn ve hedâyâ vürûdu me'mûlünde ve böyle olmaz ise bari vezirine olan mektûb-ı sâmiye vilayeti ve hemcivâr olan vilâyetler halkı arasında kendüye mücib-i ta'zîm ve iftihâr olacak ta'bîrât ve ya'nî kendüyü sitâyiş ve senâ ve kemâl-i kudretini i'tirâf ve ebnâ'î müştemel ibârât yazılmak ümidinde iken kendi evsâfından kat'an bahs olunmayub hemen pâşâh-ı kâffe-i ümem ve tâc-ı bahşâ-yı âmele şâhân-ı âlem-i sâye-i basît yezdân derc-i vücûd-i cihân şevketlû kudretlû mehâbetlû azametlû velî ni'met cemî-i millet efendimiz hazretlerinin tavsif-i şerîf kadruhu şâhâne ve ta'rîf-i latîf-i şevket-i şehinşâhânelerinden bi'l-münâsebe [s. 30] best ve beyân buyurulan bir kaç fukara gûnâ-bârân Nisandan rehân-ı Marta musib katre-i misillü şâh husûdu zehr-i alûd etmekle bu def'a Mirza Şefî' tarafından getirdiğim kağıda şahlarının medh ve senâsında efrât-ı lâf ve kezâf ol-bâbda ve mevâd-ı sâ'irede sarâhaten irtikâb-ı kizb ve hilâf ettiklerinden başka bu fakire dahi lâynkı üzere hüsn-i mu'âmele ettirmeyüb bu fakir dahi şâhla mülâkât etmediniz deyu su'âl eden ve belki bi'l-cümle yanına gelüb giden Sind ve Françe elçilerine ve sâ'ir kesâna birer gûnâ münâsebet tedârikiyle ben Devlet-i Aliyye-i kavî kudret-i taraf-ı bâhirü'ş-şereflerinden mahsûs elçi değîlim fakat padişâh-ı âlemin sadr-ı a'zamının kâ'imakâmı taraf-ı eşrafından Mirza Şefî'a bir mektûb getirdim ve hattâ ol-mektûb bir cabbâr ile gelecek iken Dersa'âdette olan Acem elçileri tarafımızdan bi'd-defe'ât elçiler gelüb bu cânibden bir mu'teber adam gönderilmemesi revâ değîldir mahsûs bir âdem ile gönderilsin deyu ricâ etmeleriyle anları tatyib için elçi üvânı olmayarak ahkar hademe-i Devlet-i Aliyyeden bu fakire irsâl buyurdular. Şâhla mülakatımı mücib hâlet yokdur ve kader ve rütbe ve keyfiyetime nazaran me'mûldan ziyade ikrâm ediyorlar deyu vâki' hâli enbâ ve misâfir olduğum hâne kemâl ve karâr ve temkîn ile ikâmet ve civârımda sâkin Françe elçileri ve yanına gelen A'cam ile metşûfâne ülfet ve ekseriyâ ketb mütâla'asıyla imrâr-ı eyyâm ve bi'l-vücûh izhâr sûret-i inâ ve istiğnâ edüb bu fakir ve adamların şâhlarını ve sâ'ir seyrângâhlarını seyr ve temâşâyâ râğbet etmediğimiz ve görmezden avdet olunub irâ'e-i debdebe ve şöhret edemeyecekleri ma'lûmları oldukda Şâhın emr ve irâdesi ve Mirza Şefî'in ve bâ husûs sâhib-i hânemizin ibrâm ve ifâdesiyle bir kere ât koşusu bahanesiyle tertîb ettiği biniş-i cem'iyete diğere elçiler ile ma'an azîmet ve anlara takaddüm ve şehzâdelerinde takarrüb sûretiyle ve dârâtını tamâmen ve rü'yet ve bir kere dahî cevherlerini görmek ve Tahran'da [s. 31] olan şehzâdeler ekberi ve havâli ve şehri-i Tahran'ın hâkimi olan Hasan Ali Mirza ile görüşmek için sarayına ve bir def'a dahi indlerinde bağ-ı cinân ve cihânda ma'dümü'l-akrân olmak zağmıyla Şâhın sinin-i vâfreden beru bina ve i'mâr ettiği bimâristân-ı

Tahrân ve kasr-ı Kaçar tesmiye olunur ve sahîhü'l-hevâ ve fesîhü'l-binâ kasırlarına azîmet olduğu ve çâkerlerimin yerime havâdis-i tevârih-i sâbika ve muktezâ-yı evkâf-ı lâhikadan bî haber ve anlardan ikrâm ve edmiyet me'mûl eder fenn-i münâzara ve idâre-i cevâb-ı müzâkereden gafil ve tenk-dil bir ahar kulları olsaydı mu'âmele ve müzâkerelerinde layık üzere mukâbele edemeyüb bi'z-zarûr bürûdet ve kudretle avdet edeceği fellehü'l-hamd ve'l-minne bu kulları her hâlde âkılâne ve hakîmâne hareket ve izhâr-ı gınâ-yı tabî'at ile her kelamlarına muktezâ-yı makam üzere cevab-ı bâ-sevâb verüb indlerinde menkûb ve hiç bir maddede ise mağlûb olmayub şân ve şevkate ve saltanat aleyh ecr ve cümlesiyle bâ-kemâl şevk ve muhabbet vedâ'-i resmi ifâ olunarak mezîd-i izz ve refâh ve kemâl-i muhabbet ve i'tibâr ile ma'ârifet ve avdet olunduğu mehât-ı ilm-i âlem arâ-yı rahîmâneleri buyurdukda emr ve fermân lutf ve ihsân devletlû inâyetlû atûfetlû re'fetlû veliyyü'n-ni'am kesîrü'l-had ve'l-kerem âlâ himem efendim sultanım hazretlerindir.